

Schediasma inaugurale juridicum de concubinato / [Christian Thomasius].

Contributors

Thomasius, Christian, 1655-1728

Publication/Creation

[Halle] : [publisher not identified], [1713]

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/z4z2w9es>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

D. CHRISTIANI THOMASII,
JCTi &c, FACULTATIS JURIDICÆ
h. t. DECANI,
SCHEDIASMA
INAUGURALE JURIDICVM
DE
CONCUBINATU.

ANNO 1713.

DISSERTATIO INAUGURALIS DE CONCUBINATU.

Scopus Dissertationis, I. Concubinatus illicitus si quis
Methodus dicendorum. II. jam uxorem habeat. XIII.
Concubinatus Hebræorum ante legem licitus. III. Differentiæ præcipuæ concu-
a matrimonio differentia ge- bine ab uxore juxta. XIV.
nuina. IV. Concubinatus Romani hone-
Ratione concu- stas in comparatione ad con-
cubinatus post legem Mo- cubinatum Hebræorum. XV.
saicam præmittuntur sex Respondetur objectionibus,
præsupposita. V. quasi concubina sit nomen vo-
Concubinatus conditio post legem Mosai- luptatis. XVI.
cam. VI. Durasse opi-
In specie intuitu li- nionem de honestate concubi-
bertatis dimittendi concubi- natus etiam apud Christianos
nas. VII. Imperatores usque ad Leo-
Concubinatus o- nem Philosophum. XVII.
mnis an a Christo & Apostolis Oc-
cubinitus fuerit prohibitus. casio, qua inceptum fuerit,
Concubinatus jure Gentium lici- concubinatum habere pro scor-
tus. IX. Item & apud græcos. tatione, autoritas patrum ec-
X. Romanorum sententia de clesiæ. XVIII.
Concubinato ante Christiani- Imprimis Am-
smum intuitu provincialium, brosii. XIX.
libertarum, ancillarum. Hieronymi. XX.
Intuitu ingenuarum. XI. Potissimum vero Augusti-
XII. ni. XXI. Non tamen mox
in Ecclesia ante Novellam

Leonis recepta. XXII. An post Novellam in Imperio Occidentali recepta fuerit, jure Civili vel Canonico, dubitatur. XXIII. Licentia concubinitus sub Imperatoribus Germanis. XXIV. Rationes contra licentiam concubinitus. XXV. Rationes pro licentia concubinitus. XXVI. Vera ratio concubinitus tamdiu tolerati lascivia cleri Pontificii. XXVII. Primus inter Pontifices Leo X. initio seculi decimi sexti concubinitum prohibuit, astute magis quam serio. XXIIIX. Postea in ordinatione politica 1530. eadem

*prohibitio sed frigide nimis repetita. XXIX. Nec initio reformationis concubinitus omnis pro turpi habitus. XXX. Exemplum illustre concubinitus liciti adhuc in medio seculi decimi sexti. XXXI. Paulo post concubinitus in Concilio Tridentino prohibitus, & a Francisco Hotmanno oppugnatus. XXXII. Et in ordinatione politica 1577. prohibitio repetita. XXXIII. Ab illo tempore concubinitus apud nos illicitus. XXXIV. U-
sus Dissertationis præsentis. XXXV.*

§. I.

*Scopus Dis-
sertationis,*

Non est animus defendere licentiam (a) Concubinitus, nec impugnare leges hodie receptas concubinitum sub pœna prohibentes; saltem id ostendemus, concubinitum nec ad fornicationis, nec ad stupri, nec ad adulterii genera olim tam apud Hebræos, quam apud Romanos, etiam in primis seculis Christianæ religionis, pertinuisse, sed inter concubinitum & matrimonium aliquam quidem, verum exiguam fuisse differentiam, quod vero hodie pro stupri, aut fornicationis, aut adulterii specie habeatur, ejus origi-

originem deberi juri Canonico, (b) & ex parte (c) hypothefi juris Pontificii a Protestantibus jure optimo maximo negatæ, (d) quod matrimonium fit sacramentum.

- a) Licentia duplex est, alia externa, alia interna. Illam voco, cum quis agere potest efficaciter sine metu pœnæ; vel nullitatis, aut ignominia. Hanc, cum quis agere potest sine læsione virtutis & honestatis ex lumine rectæ rationis deducendæ. Unde facile patet, licentiam hanc duplicem non continere quidem species ubique oppositas, quales sunt v. g. homo & bestia, sed separabiles tamen, quales sunt v. gr. multæ divisiones juridicæ & morales, v. g. obligationis in externam & internam, actionis in rei persecutoriam & pœnalem &c. Ita v. gr. in testamenti factione concurrere possunt licentia externa & interna. Ita licentia externa potest esse sine licentia interna, v. gr. si quis sine læsione præceptorum justitiæ violet leges decori & honesti, quo pertinet vulgare dictum: non omne quod licet honestum est. Ita denique licentia interna potest esse sine licentia externa, v. g. si quis testamentum faciat sine requisitis testamenti receptis. Huc respexit etiam versiculus vulgatus: *omnia cum liceant* (extrinseca licentia, etiam parum honesta,) *non licet esse pium*, (cum tamen pietas haud dubie ad licentiam internam pertineat, vera scilicet & rationalis, non fucata.) Ostendit autem contextus, quod nolimus defendere licentiam concubinus externam, etsi subinde in ipsa dissertatione examinaturi simus rationes communes, quæ afferuntur, etiam a nostratibus, contra licentiam concubinus internam. Multa enim, quæ abstrahendo a legibus civilibus intrinsece licent, non minus recte legibus civilibus sunt interdi-

cta, e, g. matrimonium sine benedictione sacerdotali.

- b) Juris Canonici voce hic paulo latius utor, pro omni jure, quod originem debet Patribus Ecclesiæ, vel Episcopis, & eorum doctrinæ, hypothesibus, & consiliis, etiamsi id a principibus Christianis per modum legum & constitutionum imperatoriarum sit publicatam, quale jus passim extat in Codice, tam Theodosiano, quam Justiniano, (& hujus intuitu *in prioribus titulis libri I. Codicis,*) item in Novellis Leonis & aliorum Græcorum Imperatorum. Quatenus enim jus canonicum stricte sumitur pro eo jure, cujus hodie doctores creamus, ex infra dicendis patebit, id sibi non constare, ac intuitu concubinatus & ejus licentiæ sibi aperte contradicere.
- c) Dico ex parte. Nam confusio ista concubinatus cum stupro, scortatione, adulterio haud dubie antiquior dogmate de Sacramento matrimonii. Confer. interim de origine doctrinæ de septem sacramentis Ziegl. *ad Lancel. lib. 2. tit. 1. §. 2. p. 301. in fine.*
- d) Non tamen propterea quisquam arbitretur, quod male cohæreat doctrina nostra, dum diximus, nos nequaquam impugnatuos esse leges hodiernas, concubinatum sub poena prohibentes, cum tamen hic statim subnectamus, earum originem vitiosam esse. Ergo videri priorem assertionem non esse seriam, sed latere anguem in herba &c. Sed facilius ad eam objectionem erit responsio. Non omne, cujus origo vitiosa, ipsum vitiosum. Pleræque formæ vestimentorum, maxime muliebrum, ambitioni, luxuriæ vel stultitiæ originem debent, propterea tamen non putandum. quod vir sapiens sine vitio ejusmodi vestimentis uti non possit. Imo quotidiana

diana testatur experientia, eos & eas, qui quæve in emendatione vestimentorum initium sapientiæ, vel plane criterium sanctitatis quærunt, egregie falli, dum ista affectatio non raro ex occulta quadam vel ambitione vel avaritia originem ducat. Sed, ut etiam exemplo alio propius ad thema nostrum accedente sententiam nostram illustremus: v. g. necessitas benedictionis sacerdotalis in matrimonio legitimo haud dubie pariter originem debet hypothese doctrinæ Pontificiæ de sacramento matrimonii. Propterea tamen non solum recte Principes Protestantes hanc necessitatem hujus benedictionis retinent, sed & imprudenter ageret, qui Principi Protestanti suadere vellet, ut necessitatem illam lege publica abrogaret, etsi quibusdam in locis Evangelicæ religionis illa certo modo sit abrogata. Vid. Sim. a Leewen *Censur. Forens. L. 1, c. 14. n. 1. 3. & 7.*

§. II.

Ac ea quidem methodo utemur, ut nec nimis anxia collectione eorum, quæ ad scopum nostrum faciunt, terminos dissertationis Academicæ transgrediamur, (a) nec superficialia etiam tractatione tædium paremus Lectori. Igitur initio Legis Mosaicæ sententiam de concubinato & materiis affinibus exponemus. Tum obiter tactis moribus Græcorum & aliorum populorum sententiam legum Romanarum tam ante, quam post susceptam religionem Christianam exhibebimus, earumque differentiam a concubinato Hebræorum ostendemus. Porro originem & progressum concubinatus interdicti summatim trademus, ac denique de usu dissertationis præsentis pauca monebimus,

Methodus dicendorum.

- a) Neque enim tempus nobis superest, eam inquisitionem ac collectionem instituendi. Et si maxime superesset, postulare rerum collectarum ordinatio ac explicatio adhuc longius temporis spatium, & sic loco disputationis integrum volumen essemus exhibituri.

§. III.

Concubinatus Hebraeorum ante legem licitus.

Quod igitur Hebræos (a) attinet, ante omnia videndum, quomodo ante legem Mosaicam concubinatum consideraverint. Ubi nullum est dubium, inter matrimonium & concubinatum exiguum fuisse differentiam, cum & polygamia & divortia (b), imo etiam ipsi innuptarum concubitus extra matrimonium, vel libidinis vel mercedis causa, pro licitis fuerint habiti (c). Quare tunc concubinatus erat conjunctio facile dissolubilis maris etiam uxorem jam habentis (e) & foeminæ (f) absque affectione maritali (g) liberorum procreandorum causa (h).

- a) Primario hic utemur textibus Scripturæ Sacræ. Rabbinorum tradita, quæ magna diligentia collegit Seldenus in libris partim *de Jure Nat. & Gent. sec. discipl. Hebr.* partim *de Uxore Hebraica & de successionibus*, parum curabimus, sic tamen, ut ea non prorsus negligamus, quatenus videlicet rectæ rationi & Scripturæ Sacræ non repugnant.

- b) *Matrimonium ex jure, quod Ebræi vocant naturali, erat viri & foeminæ sive unius sive plurium foeminarum, tam ex concubinato, quam ex consensu præcunte conjunctio, vite consuetudinem continens. Non adjicimus individuum, quod Christiani habemus in matrimonii definitione. Neque enim separari aut dividi nequibant*

con.

conjuges, seu matrimonium dirimi, nisi ex singulari aliqua legis permissione, seu repudii causa, neque communis consensus necessarius erat, ut dirimeretur. Neque individua dici potuit vita consuetudo, quæ æquo jure a marito pluribus communicaretur. Sc. Seldenus de J. N. & G. Sec. disc. Hebr. lib. 5. c. 7. ab initio. Eadem est sententia Grotii de J. B. & P. L. 2. c. 5. §. 8. Conjugium naturaliter esse talem cohabitationem, (intellige concumbendi & liberorum causa initam,) quæ foeminam constituat quasi sub oculis & custodia mariti, cum accessione fidei, qua se foemina mari obstringat. Scio equidem, communiter impugnari hanc Seldeni & Grotii sententiam, sed rationibus parum firmis, vel jus naturale cum positivo confundentibus, vel falsas aut dubias Rabbinorum vel cleri Pontificii hypotheses fundamenti loco supponentibus. Abstrahendo enim a lege positiva omnes societates naturales omnibus gentibus communes finibus differunt, adeoque fines cujusque societatis particulares iis formam dant & essentiam. At matrimonii finis ex communi etiam consensu est procreatio sobolis. Ergo etiam ad societatis conjugalis essentiam nihil amplius requiritur quam utriusque sexus conjunctio, conjuncta cum vitæ consuetudine ad obtinendum hunc finem directa, quod etiam volunt Seldenus & Grotius. Etsi autem Dn. Præses, in *Fundam. J. N. & G.* docuerit, debere etiam in matrimonio procreationem sobolis esse *decoram*, cum tamen decorum, etiam naturale, non in puncto consistat, sed varios gradus sub se contineat, cavendum simul est, ne, si societas aliqua pro fine habens procreationem sobolis, sit minus decora, quam altera, ea pro injusta aut indecora vel turpi statim habeatur, sed saltem pro minus perfecta aut minus decora.

c) *Fœminam, cui potestas erat sui & dominium, id est innuptam, sui, in aliquam concubitus vicem, sine consensu in vita communionem, copiam, ante legem Mosaicam licite ajunt permisisse, seu locasse, aut se sic tradidisse, ut pro breviusculo ejusmodi amplexuum momento, sive amica, sive meretricis, modo neutra earum alteri nupta esset, sive locationem, traditionemve aut concumbentis possessionem concederent, æque ac cujuscunque alicujus rei mancipi locationem usum fructumve.* Seldenus de *J. N. & G. S. D. H. l. 5. c. 11. p. m. 575.* ubi etiam eum in finem citat Ambrosium *lib. 1. de Abrahamo c. 4.* qui tamen jam non est ad manus. Adducitur etiam ad hujus sententiæ illustrationem historiola de Juda & Thamar ex *Genes. XXXIIX. p. 14. seq.* Et quamvis eidem obstare videatur pœna capitalis, qua Judas Thamar punire voluit, ipse tamen Seldenus alibi *d. tract. lib. 7 c. 5 p. 851.* respondet, eam pœnam non ex jure naturæ aut lege Noachidarum, sed ex jure civili seu positivo sive a Juda Principe sive aliter superinducto esse derivandam. Quæ tamen responsio minime satisfacit. Si enim Rabbini, dum docent, ante legem Mosaicam concubitum libidinis causa vel data mercede licitum fuisse, loquuntur de licentia interna, eorum sententia aperte falsa est. Si vero loquuntur de licentia externa, non tollitur istud dubium per istam responsionem, partim quia manet obiectio, concubitum Thamaris non fuisse licitum, quia fuerit punibilis, (etiamsi ex lege civili) partim, quia nulla pœnæ determinatio fuit ex jure naturali, sed omnis juri civili ortum debet. Ergo malletm respondere, Judam ex iracundiæ præcipitantia sine regulis justitiæ dictitasse illam pœnam nurui, postea vero sedato affectu errorem a se commissum agnovisse. Conf. Cleric, in *notis ad Genes. Cap. XXXIIX.* Unde fabula

fabula haud dubie est, dum dicunt, Thamarem absolutam esse ex voce coelesti, quam *Bath Col* seu *filiam vocis* nominant, cujus mentionem facit Seldenus *d. p. 851.*

- d) Cum vero legitima uxor consensu praeunte, eoque concubitu confirmato, in vitae consuetudinem acciperetur, pluresque ita simul possent rite haberi, cumque matrimonium, pro alterutrius conjugis arbitratu, nunquam non esset, etiam sine libello (ante legem) solvendum; sequitur, concubinam, quae item in concubitum & vitae consuetudinem aequae adscisci solet, nec leviori divortii genere disjungi posset, aut nominatenus duntaxat, aut saltem dignitatis minoris, (ubi v. g. ancilla esset, aut generis obscuri) ratione ab uxore discrepasse; jugalem vero contractum nodumque utrique eundem ipsum fuisse. Seldenus *d. Tract. l. 5. c. 7. p. 592. seq.* ubi & statim ostendit, concubinas etiam promiscue dici uxores à Philone, Augustino, aliis.
- e) Ut patet exemplo concubinarum Nachoris, Abrahami, Jacobi *Genes. XXII. 24. XXV. 6. XXXV. 22.* Conf. Selden. *d. p. 592.*
- f) Alium tamen maritum non habentis.
- g) Per affectionem maritalem hic intelligo communicationem dignitatis, qua maritus pollet.
- h) Ergo tum temporis concubinatus finis non fuit extinctio libidinis, adeoque hoc intuitu concubinatus neque scortationis, neque stupri species fuit; imo & pro adulterio haberi non potuit, quoniam polygamia tum erat permissa.

§. IV.

Ergo tum quidem nulla alia inter concubinatum & matrimonium, item inter concubinam & justam uxorem fuit differentia, quam ut justae
 B uxo-
 Ejusque & matrimonii differentia genuina.

uxores participarent de dignitate mariti, concubinæ vero essent ancillæ vel ex genere obscuro natæ.

(a) Repete locum Seldeni ad §. *præced. lit. d.* descriptum. Huc pertinet etiam locus Philonis ap. Selden. *d. p. 592. Nabor Abrahæ frater duas habuit UXORES, justam & concubinam.* Clericus ad Genes. XXII. 24. *Si queratur, quale fuerit concubinarum & justarum uxorum discrimen, quatenus ex sacris litteris colligi potest, apparet quidem, concubinas eodem in honore non habitas. Hagaram nunquam equiparavit Saræ Abrahamus, atque ex adibus, hac volente, eiecit. Keturam amandavit etiam cum liberis. Verum quodnam inter utrasque discrimen esset in aliis, non liquet. Rabbini volunt, concubinam fuisse uxorem servam absque scripto dotali & sponsalibus, cujus liberi legatis tantum, non hereditate fruuntur. Sed ut hac posterioris ævi consuetudine vera sint, certe antiquis temporibus omnia non obtinebant, nam concubinarum filii paris erant juris, nisi pater nollet. Idque exemplo filiorum, Jacobo ex concubinis natorum, constat. Idem ad Genes. XXI. 10. Confer Seldenum de J. N. & G. Sc. d. l. p. 593. & de success. Hebr. in bona def. c. 3. p. 11.*

§. V.

Ratione concubinatus post legem Mosaicam pramittitur sex præsupposita,

Antequam vero nunc videamus, utrum ratione concubinatus per legem Mosaicam aliquid novi statutum fuerit, præsupponendum, quod
1) Polygamia virilis in lege Mosaica fuerit permessa, aut certe non abrogata, (a) 2) quod intuitu divortii licentia pristina hætenus fuerit restricta, ut uxori regulariter non permetteretur à viro divertere, (b) marito vero ex iusta causa permissum fuerit, uxori dare libellum repudii, (c) 3) quod lege Mo-

Mosaica saltem concubitus cum aliena uxore, non vero cum alieno marito pro adulterio fuerit habitus, (d) 4) quod pro stupro fuerit habitus concubitus libidinosus cum virgine vel vidua honeste vivente, nec tamen pœna graviore coercitus, (e) 5) quod scortatio cum scœmina, quæ corpore quæstum facit, interdicta quidem fuerit, sed pœna tamen ejus lege determinata non legatur, (f) 6) quod etiam liberi incestuosi & illegitimi parentibus ab intestato successerint. (g)

(b) Vid. Seldenus *de J. N. & G. l. 5. c. 6. p. 585. seq. & de Uxore Ebraica lib. I. c. 9.*

(c) Seldenus *de U. E. l. 3. c. 22. p. 343. seq. junct. cap. 17. circa finem & cap. 19. paulo post initium*, ubi simul tradit exceptiones.

(c) Deuteron. XXIV. v. 1. *seq.* ubi mentio fit rei foedæ seu turpis. De cujus intellectu postea gravis dissensio orta inter sectam Sammæanam & Hillelianam, quam latius exponit Seldenus *de Uxor. Hebr. Lib. 3. c. 18. seq.* Et Lutherus etiam noster reddidit, um irgend einer Ursache willen / quæ erat sententia Hillelis, rejecta tamen à Christo in disputatione cum Pharisæis Matth. XIX. v. 3. Interim non contemnenda etiam est conjectura Clerici *ad dict. locum Deuteronomii*, Judæos ante orta diffidia inter Sammai & Hillel, in praxi secutos esse sententiam Hillelis, cum nullus fuerit judex constitutus, qui examinaret, an maritus justam causam dimittendi uxorem haberet, nec ne.

(d) Levit. XIX, 20. & XX, 10. Deuter. XXII, 22. videlicet ob toleratam polygamiam virilem. Adde Huberum *in prælect. ad Instit. tit. de publ. Judic. §. 5.*

(e) Deuteron. *XXII. 28.* Seldenus *de U. E. l. 1. cap. ult.*

(f) De scortatione prohibita agunt in sacris litteris textus: Levit. *XIX, 29.* de patre filiam prostituentem, Levit. *XXI, 9.* de comburenda filia sacerdotis si scortari coeperit, Deuter. *XX, 21.* de lapidanda foemina, quæ in domo patris scortata, postea nubendo se virginem mentita, ac à sponso virgo non inventa fuerit, Deuter. *XXIII, 17.* quod non debeat esse meretrix inter Israelitas. Deuter. *XXIII, 18.* de non inferendo in ædem DEI dono prostibuli. Ceterum dissentiunt interpretes, quid in lege Mosaica per meretricem & scortum intelligatur, an in genere ea, quæ corpore quæstum fecit, an in specie quæ intuitu cultus idololatrici corpus prostituit, an etiam illa, quæ omnibus promiscue usuram corporis indulgit. Vid. Seldenus *de J. N. & G. l. 5. c. 4. p. 576. seq.* item Clericus *ad citata loca legis Mosaicæ.* Et nullum est dubium, Deuter. *XXII, 21.* per foeminam in domo patris scortatam, forte etiam Levit. *XXI, 9.* per filiam sacerdotis scortationi indulgentem, intelligi, non scortationem stricte dictam, quæ stupro opponitur, & publicam corporis prostitutionem supponit, sed foeminam stuprum passam, idque occultantem. Credo etiam, nullum subesse dubium, quod in populo Israelitico non tolerata fuerint lupanaria publica, interim, uti apud Protestantes hodie, ubi etiam lupanaria publica non tolerantur, non desunt tamen foeminæ, quæ corpore quæstum faciunt, & cum pluribus pro mercede concumbunt; ita etiam verosimile est, apud Israelitas ejusmodi prostibulorum exempla non defuisse. De horum autem poena nihil determinatum legitur in legibus Mosaicis. Nam textus Levit: *XXI, 9.* & Deuter. *XXII, 22.* ut pote de casibus plane specialibus loquentes huc non pertinent.

nent. Nullum tamen est dubium, quin ejusmodi scorta minimum pro infamibus fuerint habita. Conf. Cleric. *ad Deuter. XXII, v. 21.*

(g) Qui Mamzeres vocabantur. Vid. Seldenum latius probantem successionem liberorum illegitimorum *in tractat. de successione in bona defuncti cap. 3.*

§. VI.

His præsuppositis jam quæritur, an concubina-
tus etiam post legem Mosaicam in usu fuerit? (a) <sup>Concubinatus
conditio post
legem Mo-
saicam.</sup> cum quibus sceminis concubinatus fuerit permis-
sus? (b) & quænam concubinatus à matrimonio &
prohibitis concubitus (c) speciebus fuerit differen-
tia, tam ratione formæ (d) quam ratione effectus? (e)
Ubi variantibus subinde Doctorum sententiis vi-
detur verosimile, concubinatum non fuisse prohi-
bitum lege Mosaica; rariora vero exempla in scri-
ptura sacra concubinatus occurrere, adeoque im-
primis ante constitutos reges rariorem ejus fuisse
usum, (f) Porro pro concubinis usurpatas esse vel
sceminas Israeliticas, quæ uxores duci poterant, vel
ancillas & peregrinas seu extraneas, quæ Israeli-
cam religionem non profitebantur, etiam si essent
profelytæ domicilii. (g) Has vero concubinas nec
pro stupratis, uec pro meretricibus nec pro adul-
teris fuisse habitas, nec pro justis uxoribus. (h) De-
nique concubinatum à matrimonio justo secretum
fuisse, quod iterum concubinæ non in pari digni-
tate fuerint constitutæ ut uxores, & quod concu-
binatus contraheretur sine pactis dotalibus & præ-
cedentibus sponsalibus, aliisque justarum nuptia-
rum solennitatibus; (i) cæterum etiam ex concu-

binis quibusvis natos liberos successisse in bona parentum, nisi patri aliud placuerit; (k) & concubinatum, etiam cum ancilla & extranea, etsi non fuerit laudabilis, fuisse tamen impunem. (l)

- a) Rationes dubitandi. 1) Concubinarum nulla mentio in lege Mosaica. 2) Nec sacra scriptura exempla concubinarum indubia ante constitutos Reges memorat. Tempore Regum autem constitutorum non pauca, etiam sub primis regibus usu introducebantur, quæ non adeo convenirent cum lege Mosaica.
- b) Ratio dubitandi. Seldenus docet quidem, matrimonium apud Hebræos non fuisse cum ancilla, nec cum profelyta domicili, imo ne quidem cum omnibus indistincte profelytis iustitiæ, si fuerint ex populis, quorum conjugia interdicta erant Israelitis, nisi post aliquot generationes: sed tamen an concubinitus cum istis personis fuerit licitus & impunus, perspicue non tradit, sed vel fluctuat, vel rationes dubitandi pro negativa suppeditat, ostendendo, quod si non omnes, saltem plerique concubitus ejusmodi verberibus fuerint coerciti. Vid. *de J. N. & G. l. s. c. 4. p. 577. & c. 12. 13. 14. 15.*
- c) Potissimum à scortatione, cum concubinitus cum extranea seu gentili pro specie scortationis videatur fuisse habitus. Confer Selden. *d. lib. 5. cap. 12. p. 641.* Unde & mater Jephtæ, quæ videtur fuisse concubina, vocatur meretrix. *Jud. XI. 2. seq.*
- d) Tum ratione impunitatis, ubi vide, quæ modo notavimus *lit. b.* tum ratione licentiæ dimittendi concubinam, an etiam hic iusta divortii causa requisita fuerit, aut minimum solennitas libelli repudii, etiam in dimittenda concubina fuerit necessaria, sup-

supposito quod concubinatus fuerit permissus aut impunis, & quod inter concubinæ & uxoris dimissionem ante legem nulla fuerit differentia. Neque meminerim, hanc quæstionem à Seldeno, & Clerico aliisque esse tractatam; tum ratione successionis liberorum ex concubinis natorum, an illi successerint patri nec ne? Sunt autem nonnulli Doctorum, qui docuerunt, concubinarum liberos in genere non successisse patri. Seldenus *de success. in bona defuncti cap. 3. p. 11.* & communis Rabbiorum doctrina est, natos ex ancilla & extranea seu gentili ad successionem patris non fuisse admissos, eoque trahunt etiam, quod fratres Jephthæ eum à successionem excluderint. Idem *ibid. p. 14. seq.*

- f) Concubinatum non esse prohibitum in lege Moisaica constat ex ipsa legis inspectione. Rariorem fuisse ejus usum ante Reges inde verosimile est, quod pauca ante regnum constitutum memorentur exempla concubinarum in sacris litteris, aut si referantur, videantur tamen aut esse dubia, aut quæ continere videantur aliquid irregularitatis. Ita Judicum IX. v. 18. Abimelechus filius Gideonis natus dicitur à serva seu pellice, id est concubina. Ita Jephtha Judic. XI, dicitur filius Galahadi ex meretrice, quæ tamen mox aliena mulier, id est alienigena, dicitur i. e. concubina. Ita Simsonis uxor philistæa Judic. XIV. non erat justa uxor, etsi uxor vocetur, sed concubina. Ita Levitæ Judic. XIX, 2. *seq.* uxor pellex seu concubina memoratur, & tamen vir ejus vocatur, ac soceri & generi ibidem fit mentio, quia videlicet & ante legem & post legem concubinæ erant uxores secundariæ aut instar uxorum. Conf. Cleric. *ad dicta loca*, Seldenum *de J. N. & G. Lib. 5. c. 7. p. 194.*

g) Etsi

- g) Etsi Seldenus in libris *de J. N. & G. & de U Ebr.* doctrinam de concubinis post legem Mosaicam earumque differentiam a concubinis ante legem satis distincte explicet, & quandoque fluctuet, diserte tamen in tractatu *de success. in bona def. c. 3.* non solum concubinarum earum, quæ nec ancillæ, nec extraneæ seu Gentiles, sed in uxores rite duci potuissent, mentionem *non procul ab initio p. 9.* facit, sed & paulo post *p. 14. in medio & p. 16. circa finem* alteram concubinitus speciem cum foeminis quæ conditionis servilis, aut extraneæ seu gentiles, vel etiam profelytæ domiciliæ erant diserte asserit. Quorsum etiam pertinent exempla memorata concubinarum Gideonis, Galahadi, Simsonis.
- h) Non pro *justis uxoribus*, quia his & ante legem & post eam opponuntur; non pro *stupratis*, quia stuprum supponit concubitus non frequenter continuatum; non pro *adulteris*, quia adulterii conceptus, ut §. *præced.* jam notatum involvebat saltem concubitus cum aliena uxore; non pro *scortatricibus*, vel *meretricibus*, quia nec corpore quæstum faciebant, nec pluribus copiam corporis indulgebant, sed erant Uxores secundariæ. Unde Judic. XIX. & concubina Levitæ scortata esse dicitur, intuitu concubitus, non cum Levita, sed cum aliis, adeoque eo in loco concubinitus & scortatio minimum ut distincta proponuntur. Unde & de universo Hebræorum concubinitu Calvinus in *Commentario ad Genesin*, adductus ab Alberico Gentili *de nuptiis L. 1. c. 4.* in fine ita sensit: *Concubina Hebræis, quæ thori sociæ, non bonorum: item & legibus omnium gentium, secunda uxor, non SCORTUM.* Interim hæcæus dicta suppeditant divisionem concubinitus Hebraici in concubinitum omnino licitum,

tum, tam quoad licentiam internam, quam externam, videlicet cum foeminis, quæ in uxores rite duci potuissent, & in concubinatum illicitum, quoad licentiam internam, conf. Selden. *de succ. in b. d. c. 3. p. 16. in fine*, etsi per mox dicenda & hic fuerit licitus extrinsece, id est impunis, cum foeminis quæ uxores duci non poterant, scilicet cum extraneis idolatriæ addictis, ne videlicet commercio ejusmodi familiari Israelitæ a cultu veri DEI abducerentur. Cæterum an concubinatus cum ancillis, cum quibus etiam post legem Mosaicam non erat justum matrimonium, pro licito an illicito fuerit habitus, subsisto, etsi non diffitear, hunc concubinatum secundum circumstantias plerumque conjunctas consideratum, haud dubie ad illicitos concubitus fuisse referendum, quatenus videlicet ancillæ religioni Ethnicæ erant addictæ, aut Judaismo nondum initiatæ, de qua initiatione confer Seldenum *de J. N. & G. L. 2. c. 3. p. 149. seq. & cap. 5. p. 172.*

- i) De priori i. e. concubinæ inferiori dignitate quam uxoris, nullum credo esse dubium. Neque enim hic quicquam mutatum legitur in lege Mosaica. Ante eam vero concubinas non participasse de dignitate mariti jam ostensum *in notis ad thesin 4.* Posteriores differentiam quod attinet, de ea vide Seldenum *de J. N. & Gent. l. 5. c. 7. p. 593. seq. de U. E. lib. 2. c. 9. & de success. in bona defuncti c. 3. p. 9.*
- k) De concubinarum primi generis liberis late id probat Seldenus *d. cap. 3. p. 9. seq.* quamvis *pag. 11.* dissentientes ex Christianis scriptoribus adducat, quibus tamen *ibid.* perspicue respondet. De concubinarum secundi generis, scilicet ancillarum & extranearum liberis idem agit *p. 15. seq.* perplexe tamen loquitur, sic ut nescias, utrum putet, Jephtham à fra-

tribus iuste ab hereditate paterna exclusum esse nec ne. Clericus ad illum de Jephtha locum Judic. XI, v. 2. videtur equidem à nobis dissentire, dum sic loquitur. *Revera alienæ (i. e. Ethnicæ) mulieris minime solenni ritu ductæ liberi non poterant hereditatem cum aliis ex legitima susceptis adire, nisi aliter patri visum esset.* Cui loco si jungas eum, quem jam supra *ad thesin 3. in fine* descripsimus, patet, Clericum id velle; ante legem natos ex concubina successisse patri, nisi pater nollet, post legem non successisse, nisi pater vellet. Verum uti posterior assertio intuitu natorum ex concubinis primi generis haud dubie erronea est; ita & intuitu natorum ex concubinis secundi generis non probatur nisi forte ex doctrina quorundam Rabbiorum, quorum tamen auctoritati alias Clericus parum tribuit. Unde si ea quæ scriptura de Jephtha tradit, expendas, verosimilius videtur, eum iniuste à fratribus ab hereditate paterna esse exclusum. Ut taceam, nullam apparere rationem diversitatis, cur nati ex incestuoso concubitu mamzeres succederent parentibus, etiam post legem Mosaicam, nati vero ex concubinis extraneis non succederent. Conf. jam notata *ad th. 5. lit. g.*

- 1) Conf. jam dicta *ad th. 5. lit. f.* Quæ vero apud Seldenum *de J. N. & G. lib. 5. c. 12. & de U. E. lib. 1. c. ult.* de coitu illicito poenis variis multarum, verberum &c. notato leguntur, videntur pertinere ad mores Judaicos subsequen-
tium temporum, videlicet post Synedrium institutum. Conf. modo dicta *lib. 6.*

§. VII.

*In specie in-
tuitu liberta-
tis dimittendi
concubinam,*

Quod vero pristinam libertatem dimittendi concubinam viris indultam attinet, videtur verosimilius, nec hanc per legem Mosaicam fuisse re-

stri-

strictam, aut ad solennitatem dandi libelli repudii adstrictam.

Repete modo annotata *ad th. preced. lit. d.* Ratio assertionis nostræ in eo consistit. Etsi Moses discrete dicat, non dimittendam esse uxorem nisi dato libello repudii, & jam supra notaverimus *ad th. 3. lit. d.* & *ad th. preced. lit. h.* concubinas etiam, dictas esse uxores i. e. secundarias; cum tamen in dubio termino analogo absolute posito regulariter intelligatur species nobilissima, tamdiu verosimilis erit assertio, in lege Mosaica de dando uxoribus libello repudii, per uxores intelligi uxores justas, non concubinas, donec justis rationibus probetur contrarium.

§. IIX.

De sententiis Rabbiorum circa licentiam aut prohibitionem sub tempore Synedrii hic non erimus solliciti, (a) saltem videamus, an concubinitus omnis (b) à Christo vel Apostolis fuerit prohibitus. Non arbitramur, neque enim prohibitionem hanc probant rationes & textus ab aliis eum in finem adducti. (c)

Concubinitus omnis an à Christo & Apostolis prohibitus.

- a) Ob rationes jam supra *ad th. 3. lit. a.* expositas.
- b) Dico omnis. Unde jam non disputabimus de concubinato secundi generis cum foemina, cujus matrimonium erat prohibitum, sed ad scopum nostrum sufficit, si probaverimus, saltem concubinatum primi generis scilicet cum illa, quæ justa uxor esse poterat, non esse prohibitum.
- c) Sic Havemannus *Gamol. Synopt. lib. 2. §. ult. p. 380.* *Concubinatus non est conjugium. Hoc dum tantum à Deo est institutum, omnes reliquæ commixtiones extra matrimonium sunt prohibita & damnata. Genes. II, 23.*

Matth. XIX, 5, 6. I. Cor. VI, 13, 15. Hebr. XIII, 4. Hic vero quod rationem ab Havemannno adductam attinet, ea quidem videtur supponere regulam communem: *institutionem divinam habere vim legis*; quam si sano sensu exponas, uti non negamus, ita tamen communem & vulgarem ejus explicationem, unde Havemannus illam illationem, qua utitur, deduxit, pertinere ad arcana politica Papatus jam notavit Dn. Præses in *Cautelis circa præcognita jurispr. Eccles. cap. 5, n. 13*. Loca scripturæ quod concernit, textus Genes. II, 23. probat saltem, matrimonium à Deo esse institutum. quod nemo negat. Locus Matth. XIX, 5, 6. agit de divortio justæ uxoris, Textus Paulini: I. Cor. VI, 13, 15. & Hebr. XIII, 4. loquuntur de scortatione prohibita. At concubinatum primi generis non fuisse speciem scortationis hætenus ostendimus, & agnoscit ipse Havemannus *d. l. n. 2. p. 377. seq.* Conf. Huberum in *prælect. ad Instit. de publ. judic. §. 5.*

§. IX.

*Concubinatus
jure Gentium
licitus.*

Uti vero hætenus dicta monstrant, nec Mo- sen nec Apostolos credidisse, concubinatum seu conjunctionem arctiorem domesticam cum scemina sine affectu maritali, esse rem in se, & nisi aliæ quædam peculiares circumstantiæ accederent, illicitam, turpem, dictamini rectæ rationis aut legi forte alii divinæ universali adversam; ita etiam apud alias gentes similis persuasio de licentia concubinatus obtinuit.

H. e. Etsi apud alias etiam gentes, tam orientales quam occidentales, semper differentia quædam inter matrimonium & concubinatum, justam uxorem & concubi-

cubinam, filios legitimos & nothos fuerit, non tamen usquam legitur, quod antiquitus apud ullas gentes concubinatus pro actu turpi aut scortationis specie fuerit habitus. Negativam probare non est nostrum, sed incumbit dissentientibus probare affirmativam.

§. X.

Ut saltem duobus verbis de Græcis memoremus, & apud hos concubinatus fuisse pro licitis habitos, & scortationibus fuisse oppositos, ex eleganti Demosthenis loco videri id potest, ex quo simul patet, concubinatum etiam apud hos à matrimonio justo discrepasse potissimum dignitate & proposito.

Item & apud Græcos.

Demosthenes orat. contra Neæram. *Meretrices* (ἐταίρας, amicas) enim gratia voluptatis (ἡδονῆς, libidinis) habemus, concubinas (πάλλακας, pellices) ad quotidianam corporis curam (vel ancillis, curæ huic inservientibus tanquam concubinis utendo, vel etiam concubinato utendo, tanquam remedio uestionis ad evitandos morbos ex nimia castitate oriundos, item ad evitandam libidinem vagam, non intendendo quidem primario generationem sobolis, sed tamen eam non impediendo, adeoque non libidinis causa) uxores vero, ut liberos legitimos gignamus (τῶ παιδοποιεῖσθαι γνησίως, cum ex concubinato non nascerentur liberi legitimi, sed nothi seu naturales, non illegitimi aut spurii) & rei domesticæ fidam custodem præficiamus, (de dignitate mariti participantem & omnis vitæ consortem.) Scilicet in concubitu cum meretrice vult esse propositum libidinis explendæ, regulariter procreationem sobolis impediens, cum concubina propositum vitandæ scortationis

nis

nis absque tamen affectione maritali, & citra intentionem concubinam retinendi, cum uxore insuper propositum participandi utramque fortunam, & sine justa causa eam non dimittendi &c. Huc pertinet etiam Musonii doctrina in libro *de scopo nuptiarum* apud Stobæum *Sermone 68. Vita ac generationis liberorum communionem caput esse nuptiarum* dicebat. Si quidem sponsum & sponsam hoc nomine inter se conversari oportet, ut simul & vivant, & una liberos gignant, & omnia existiment communia, nihil vero proprium ne corpus quidem suum. Permagis enim facienda est hominis generatio, quæ tali conjugio producitur. Verum hæc (sobolis procreatio) non satis est ad nuptias, cum & aliter ipsis (viro & foeminæ) citra nuptias conjunctis (in concubinato) fieri (idem) posset. Sed omnino communis vita in matrimonio requiritur, & mutua viri uxorisque cura alterius pro altero, tum in secunda tum adversa valetudine, denique omni tempore. Hujusmodi curam & procreationem liberorum unusquisque desiderans nuptias contrahit.

§. XI.

*Romanorum
sententia de
concubinato
ante Christianismum, in-
tactu pro-
vincialium,
libertarum,
ancillarum.*

Pergamus ad Romanos. Horum ante Christianismum susceptum de concubinato hæc fuit sententia. Cum senator non posset libertinam ducere, eamve cujus pater materve artem ludicram fecerit, (a) nec Præses provincialem, (b) nec civis Romanus ancillam uxorem habere posset, (c) permissus tamen iis erat concubinatus cum libertina, provinciali, ancilla. (d) Imo etsi patronis in genere non erat prohibitum, ducere libertas, honestius tamen erat patrono libertam concubinam, quam matrem familias habere. (e)

- a) *l. 44. §. 1. de ritu nupt.*
- b) *l. 38. §. 57. eod.*
- c) *pr. Inst. de nupt. junct. l. 32. de R. I.*
- d) Defenatoribus quidem nulla quod meminereum
lex extat in Pandectis, videtur tamen id asserendum,
partim, quod patroni in genere potuerint liberta-
rum concubinato uti, partim argumento *l. 1. C. de
nat. liber.* De concubinato vero præsidis cum pro-
vinciali est *l. ult. de concub.* De concubinato ancil-
larum nullum est dubium: *arg. l. 24. ff. de R. N. junctâ
l. 1. C. de Nat. lib.* Et clarius *l. penult. de reb. aut. iudic.
posid. l. denique 8. ff. de pignor. l. ult. C. comm. de ma-
numiss.*
- e) *l. 1. pr. de concubinis.* Verba legis clara sunt, ut ne-
sciam, quid in mentem venerit Dyonisio Gothofre-
do, ut in notis ad eam ea plane in alienum sensum
verteret, acsi Jctus dicere voluerit, *honestius esse pa-
trono, ut liberta alteri sit concubina, quam uxor.* Inte-
rim verosimile est, Gothofredum non perspexisse
rationem connexionis verborum legis allatorum
cum casu ibidem formato, uti & alii difficultatem in
hac lege agnoscunt. Vid. Schardius in *Lexico voce con-
cubina*, qui dicit, quosdam priorem illius legis partem
pro adulterina habere. Nobis sufficit, rationem asser-
tionis haud dubie desumendam esse ex argumento
ab interdicto senatori matrimonio libertinæ petito.
Cæterum non putarem, assercionem illam cum casu
ab Ulpiano in *d. pr. l. 1. verbis initialibus* proposito
pugnare, ubi quæstio tractatur, an concubina recte a
patrono invito recedere possit, modo cum hac lege
jungas, quæ Ulpianus alibi *l. 11. de divortiis §. l. 13. pr.
de adulteriis*, item Marcellus *l. 41. de ritu nupt.* differit.
Sed ista quidem prolixius ostendere nostri instituti
non est, ob ea, quæ supra §. 2. *lit. a.* jam notavimus.

Inte-

Interim ex *d. l. 11. de divort.* etiam probatur, patronis cum libertis interdum justum etiam matrimonium intercessisse, etsi facilius solvendum, quam in aliis matrimoniis fieri solebat. Conf. Schard. in *Lexico voc. concubina.* Per furorem tamen patroni concubinatus cum liberta non tollebatur. Paulus *l. 2. de concubin.* Cujus assertionis rationem etsi Dionysius Gothofredus in *notis ibid.* quærat in eo, quod nec matrimonium solvatur furore mariti, puto tamen Paulum magis respexisse ad ea quæ Ulpianus in *l. 11. circa finem de divortiis* differit, atque voluisse tradere limitationem ibi ab Ulpiano dictorum.

§. XII.

Intuitu ingenuarum.

Cæterum uti cum libertis alienis etiam erat concubinatus (a) modo is non fieret invitis patronis, (b) ita quod ingenuas attinet, licitum saltem cum iis erat matrimonium, non concubinatus, nisi essent in obscuro loco natæ, vel quæstum corpore fecerint, vel adulterii damnatæ essent, vel quis expressa testatione hoc manifestum fecerit, quod eas concubinarum loco habere velit, alias ejusmodi cohabitationes pro stupris habebantur. (c) Quod tamen hanc ultimam assertionem attinet, verius videtur, d) in dubio hic pro matrimonio esse præsumendum, (e) & huc respexisse videtur Paulus, dum ait, concubinam ex sola animi destinatione æstimandam. f)

a) *l. 3. pr. de concub.*

b) Per modo notata ad *th præced. lit. e.*

c) Ulp. *l. 1. §. 2.* Marcianus *l. 3. pr. de concub.* Unde & Ulpianus *d. l. 1. §. 1.* notat, *solas eas in concubinato haberi*

posse absque metu criminis, in quas stuprum non committitur.

- d) Igitur puto hic antimoniam contineri. Marcianus *d. l. 3. pr. de concub.* putat, eum qui cum ingenua, honeste vivente, cohabitet, & non diserte testetur, quod ea velit tanquam concubina uti, habendum esse pro stupratore. Contra Modestinus & Papinianus in locis statim adducendis, docent, in dubio talem non pro stuprata, sed pro uxore habendam.
- e) Modestinus *l. 24. de R. N.* *In liberae mulieris consuetudine non concubinatus sed nuptiae intelligenda sunt, si non corpore quæstum fecerit.* Papinianus *l. 31. pr. de donat.* *An maritalis honor vel affectio* (aut an concubinatus) *præcesserit, personis comparatis, vitæ conjunctione considerata perpendendum esse respondi, neque enim tabulas facere matrimonium.* Ubi vides, rationem non in eo esse quærendam, uti quidam volunt, quod in dubio actus magis pro licito quam illicito sit præsumendus, sed aliunde petendam esse. Scilicet, ut puto, ab illo genere matrimonii, quod *usu* fieri olim dicebatur, & aliis duobus generibus, per *confarreationem* & *coemptionem* opponebatur, sed de quibus hic non est locus prolixius differendi. Sed hic novam crucem interpretibus fixit Papinianus an Tribonianus, in *l. 16. §. 1. de his, quæ ut indignis*, quæ lex ab omnibus lecta, sed ob obscuritatem nescio an ab ullo intellecta fuerit, ut facile patet, si quis saltem Dion. Gothofredi notas & Antonii Fabri ibidem citatas lucubrationes evolvat.
- f) *l. 4. de concub.* Id est abstrahendo à circumstantiis specialibus nec simpliciter præsumendum esse pro matrimonio usu contracto, si v. g. mulier illa dubiæ conditionis corpore quæstum fecisset, aut adulterii damnata, aut obscuræ conditionis esset,
- D
- nisi

nisi forte ab eo qui consuetudine ipsius usus esset, non honore pleno dilecta esset, ut loquitur Papinianus, *d. l. 16. §. 1.* sed pro amica saltem habita &c.

§. XIII.

Concubinatus illicitus, si quis jam uxorem habeat

Cæterum an Romanis nondum ad Christianismum conversis etiam licitus fuerit concubinatus, si jam uxores haberent, valde disputatur. a) Mihi negativa videtur verosimilior. b)

a) Vide Wiffenbachium *ad tit. Cod. de Concubin.* Huberum *ad ff. de concub.* Schard, *in Lex. voc. concubina.*

b) 1) ob textum Pauli *l. 2. recept. sentent. tit. 20.* *Eo tempore quo quis uxorem habet, concubinam habere non potest.* Saltem dubium injiciunt verba statim sequentia. *Concubina IGITUR ab uxore solo DELICTO separatur.* Et si enim pro *delicto* legas *delectu*, & hanc emendationem defendas ex alio Pauli loco modo adducto *l. 4. de concub.* manet tamen dubium in voce *igitur*, cum etiam admissa hac emendatione nulla videatur horum verborum cum præcedentibus esse connexio. Sed quicquid tamen hujus sit, Schardii correctio, in priore assertione vocem *non* expungentis, haud dubie est violentior, ob jam dicenda.
2) Probatur argum. *l. 121. §. 1. de V. O.* ubi *boni mores* vocantur, si quis uxori concubinam non superinducat, conf. Dion. Gothofr. *ibid.* 3) Argumento *d. l. 11. de divortiis in fine* verbis, *et si concubinam sibi adhibuerit.* 4) Spectat etiam huc lex Pauli *144. de V. S.* Libro *memoralium* Massurius scribit, *pellicem apud antiquos eam habitam, quæ cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat, quam nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari.* Granius Flaccus in libro *de jure Papiniano* scribit, *pellicem nunc vulgo vocari, quæ cum eo, cui uxor sit, corpus miscat, quos*

quosdam, (legendum quondam, ut jam Pacius emendavit) eam, quæ uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam *παλλακήν* Græci vocant. Non obst. l. 3. §. 1. de concub. Nec adulterium per concubinatum ab ipso (viro) committitur. Nam quia concubinatus per leges nomen assumpsit, extra legis pœnam est. Calus hic, inquiunt dissentientes, non potest nisi de viro uxorem jam habente, intelligi. Ego contra: si de viro uxorem habente intelligatur, erit quæstio Domitiana, quia vir uxorem habens, cum soluta jure divino pariter & Romano non committit adulterium, ut partim ex supra dictis, partim ex mox dicendis patet. Ergo verosimile est, per adulterium in hoc loco intelligi stuprum, argumento l. 6. §. 1. de adult. l. 101. de V. S. adeoque frustra hanc responsionem à Wissenbachio adductam ad argutias refert Huberus. Interim illud ex hætenus dictis liquet, concubinatum viri uxorem habentis fuisse quidem illis temporibus pro turpi & vitioso habitum, etsi impunem, si v. g. ancilla quis aut libertina, aut ingenua corpore quæstum faciente, ut concubina uteretur, concubinatum autem soluti cæteris paribus fuisse honestum & intrinsice licitum, ut statim videbimus.

§. XIV.

Quæ igitur de concubinatus Romani & justi *Differentia* matrimonii differentiis jam alii notarunt, non re- *concubina ab* petemus, a) Ad nostrum scopum pertinet illas dif- *uxore justa* ferentias notasse. Concubina, non pro adultera *principia* habetur, nec pro stuprata, b) nec pro meretrice c) sed pro ea quæ uxoris loco interim esset, d) & dignitate saltem ab uxore differret, e) atque pro lūbitu & sine ulla solennitate dimitti posset, & divertere

tere à viro , nisi patronus esset. f) Liberi vero ex concubina nati non succedebant patri , quia non erant in potestate , poterant tamen iis à patre legata relinqui, imo poterant heredes institui. g)

a) Vid. Schardius voce *concubina*.

b) Per *l. 6. §. 1. l. 34. §. 1. ad L. Jul. de adult. l. 101. de V. S.* inter quos textus nulla est contradictio , secus ac arbitratur Schardius *d. l.* Adde Huberum *ad Instituta de publ. judic. §. 5. & ad ff. de adult. §. 1. & 2.* ubi refutat dissentientem Carpzovium.

c) Quia concubina & meretrix , seu ea quæ corpore quæstum facit, sibi opponuntur, *l. 24. de Ritu nupt. l. 3. pr. de concub.* Adde Dion. Gothofr. *in not. ad Nov. 91. Leonis lit. i.*

d) Unde & monebant Jureconsulti , incestum vitandum in concubinato *l. 1. §. 3. de concub.* Imo & adulterium committebatur in concubinam , si modo talis fuerit, quæ in concubinatum se dando matronæ nomen non amiserit, utpote quæ patroni concubina fuerit *l. 13. pr. ad L. J. de adult. conf. Cujac. l. 3. Obs. 18.*

e) *l. 49. §. 4. de legatis 3.*

f) Argumento *l. 11. de divort. l. 1. pr. de concub.*

g) Vide plures textus citatos à Wissenbachio *in comment. ad l. 2. 3. 4. C. de natur. lib.*

§. XV.

*Concubina-
tus Romani
honestas in
comparatio-
ne ad concu-
binatum He-
bræorum.*

Erat igitur tum temporis concubinatus Romanorum, etsi Ethnicorum, æque licitus & honestus, a) ac concubinatus Hebræorum, imo eo intuitu honestior , quod turpe apud Romanos haberetur, uxori concubinam superinducere, b) quod apud Hebræos turpe non erat, c)

a) Un-

- a) Unde concubinatus dicitur per leges nomen assum-
fisse *l. 3. §. 1. de concub.* ubi adde Gothofr.
- b) Repete dicta §. 13.
- c) *Vide supra §. 5.*

§. XVI.

Neque obstat haecenus dictis, a) quod quidam Respondetur
objectionibz,
quasi concu-
bina sit no-
men volupta-
tis. afferunt, etiam a Gentilibus turpitudinem concu-
binatus fuisse agnitam, a Græcis pariter & Roma-
nis, provocantes ad proverbium philosophorum;
Uxorem esse nomen dignitatis, mulierem volupta-
tis, & ad Julium Capitolinum, in vita Hadriani me-
morantem, quod Hadrianus dixerit, uxorem esse
nomen dignitatis, concubinam vero nomen vo-
luptatis. b) Præterquam, enim quod ea, quæ hic de
philosophorum proverbio c) & dicto Hadriani d)
allegantur, aperte falsa sint, inspectio scriptorum
variorum, vitas Imperatorum secundi & tertii se-
culi describentium, docet, Ælii Vcri dictum, sed in-
signiter corruptum, occasionem huic errori dedis-
se, e) aut forte commentationem Casauboni ad
idem dictum, f) quamvis, si paulo penitius inspicia-
tur, ea magis probet doctrinam haecenus tra-
ditam de honestate concubinatus, quam ejus tur-
pitudinem. g)

- a) Ingenui disputatoris est non solum probare thesin,
sed etiam respondere ad argumenta dissentientium.
Si plures objectiones reperissemus, etiam illas addu-
xissemus.
- b) Bruckner *decis. jur. matrim. cap. 13. n. 17.* quod in hoc
autore eo magis mirandum, quia agnovit, & latius
probavit *eod. cap. 13. & seq. cap. 14.* polygamiam unius
D 3. viri

viri cum pluribus foeminis nec juri divino naturali, nec positivo repugnare; de qua tamen erant majores rationes dubitandi, quam de concubinato.

- c) Nam 1) quaeso, quinam sunt illi philosophi, qui dixerunt, *uxorem esse nomen dignitatis, mulierem voluptatis*. Cur nemo allegatur? 2) Suspectum est illud dictum, nam dignitas & voluptas sibi inepte opponuntur. Dignitati opponitur vilitas, vel carentia dignitatis, & voluptati studium gignendæ sobolis. Ergo tantum abest, ut illud dictum philosophorum esse possit, ut potius non nisi ab illis potuerit esse inventum, qui omni judicio philosophico destituuntur. 3) Inepta pariter hic est oppositio uxoris & mulieris, quasi mulier vel *γυνή*, vel apud Græcos, vel apud Latinos in specie concubinam denotaverit, & non utrobique sit nomen generis, uxorem etiam sub se comprehendens, & sæpius (non semper) simpliciter positum, uxorem tanquam analogatum nobilissimum denotans. 4) Contrarium docet dictum Demosthenis *supra* §. 10. adductum & expositum. Ergo si ad hoc forte respexerunt dissidentes, non laudabiliter oratorem cum philosopho confuderunt, majori vituperio digni, quod dictum Demosthenis corruperunt, & in alienum plane sensum detorserunt.
- d) Nam 1) Julius Capitolinus non scripsit vitam Hadriani, sed Ælius Spartianus. 2) In tota vita Hadriani nihil ea de re extat. 3) Nec præsumendum etiam est de Hadriano, quod tale quid dixerit, cum scilicet ipse & adulterum amore ac nuptiarum adulteriis laboraverit, ne amicis quidem servans fidem, (Spartianus *cap. 11.*) & Antinum suum muliebriter flens, (Idem *c. 14.*) 4) Putavi quidem initio, erratum fuisse in nomine Imperatoris, & cum Julius Capitolinus

linus scripserit vitam Antonini philosophi, hic aliquid de dicto allato me reperturum. Sed & ibi ea de re nihil, potius in fine argumentum novum pro sententia nostra inveni. *Enisa est*, inquit Capitolinus, *Fabia, ut Faustina mortua in ejus matrimonium coiret, sed ille concubinam sibi adscivit procuratoris uxoris suæ filiam, ne tot liberis superduceret novercam.* En honestum concubinatus finem, minime voluptatis aut libidinis extinctionem, sobolis generationi oppositam.

e) Tandem post tædiosam, & diutius ex studio veritatis continuatam inquisitionem, invenio, autores hujus dicterii insigniter corrupisse dictum Ælii Veri, de quo sequentia refert Ælius Spartianus *cap. 5. Idem, uxori conquerenti de EXTRANEIS VOLUPTATIBVS, dixisse fertur. Patere me per alias exercere cupiditates meas. Uxor enim dignitatis nomen est, non voluptatis.* Vides hic de extraneis voluptatibus sermonem esse, non de concubina vel pellice. Et tamen Verus dixit, concubinam esse voluptatis nomen. Quid dicturi essent adversarii, si nos tali fide adduceremus autores. Credo eos gravi cum zelo nos malæ & pessimæ fidei accusaturos esse. Nos contra absque affectu illorum pias fraudes, ut mollissime loquamur, saltem placide ostendimus, & excusandi causas suppeditamus.

f) Ita enim Casaubonus *p. m. 101. Tria sunt conjunctionis hujus nomina --- uxor, pellex, amica. Horum unicum est nomen dignitatis, uxor, reliqua sunt nomina voluptatis.* Sed hæc Casauboni assertio responsionem capiet ex modo notatis *lit. c.* Imo ipse statim quoad concubinam se corrigit.

g) Ita enim continuat; *sed cum aliquo tamen discrimine, Nam honestior est pellex, ut quæ accedat propius*
ad

ad uxoris naturam. Est enim παλλακή Pilegesch Hebræorum, quasi legitime conjugis dimidium, & ut dicunt ipsi, Pileg Ischa. Balsamon conciliorum interpres. Παλλακή δὲ ἐστὶν ἡ νομίμως τινὶ συζῶσα χωρὶς γάμου &c.

§. XVII.

Durasse opinionem de honestate concubinatus etiam apud Christianos Imperatores usque ad Leonem philosophum.

Neque alia mens fuit Imperatorum Christianorum a Constantino Magno, usque ad Justinianum. a) Nam & sub his concubinatus unius cum una nec pro scortatione aut actu alio libidinoso, sed pro licito ac honesto fuit habitus, b) donec Imperator Leo concubinatum prohiberet, c) jure quidem suo, d) sed rationibus tamen ejusmodi, quæ parum persuaderent, concubinatum in se esse statum turpem & illicitum. e)

- a) Volebam equidem constitutiones omnes Imperatorum Christianorum ex utroque Codice, (Theodosiano & Justiniano repetitæ prælectionis) & Novellis, quæ de concubinis & naturalibus liberis agerent, pariter in ordinem redigere, earumque historiam tradere, sed, cum & hic labor excederet scopum ab initio præfixum, & istæ leges maximam partem de naturalium liberorum successionibus ac legitimationibus agerent, adeoque ad præsens negotium non multum conducere, sufficiet hoc loco, monstrasse saltem doctrinam Imperatorum Christianorum de licentia concubinatus. Initio constantinus M. cujus est *lex unica C. de concub.* Concubinatum in genere non damnavit, sed saltem prohibuit concubinatum constante matrimonio. A Constantino usque ad Justinianum non deprehendimus, ullum Imperatorem concubinatum habuisse pro specie scortationis. Justinianum quod attinet, jam

jam notavit Gothofredus *ad l. 3. §. 1. ff. de concub. vocari concubinatum ab eo licitam (seu legitimam) consuetudinem l. 5. C. ad SCt. Orphitianum* (quæ lex Justiniani est) sed & semi matrimonium & conjugium inæquale in *l. 3. eod.* Quamvis autem *d. l. 3.* nec Justiniani sit, nec de concubinato quicquam in ea extet, non dubito tamen, quin Gothofredus aliam legem Justiniani habuerit præ oculis & saltem incitatione erraverit. Confer modo notata *ad th. 16. lit. g.* Pergit Gothofredus, concubinam appellari viceconjugem in antiquis inscriptionibus & in Novella *18. cap. 5.* Justinianum dicere, quod concubina uxorem imitetur. Etsi autem nec id diserte ibi dicat Imperator, argumento tamen illo Gothofredus ex *d. c. 5.* usus est, quod Justinianus ibidem ab uxore ad concubinam inferat & in versic. *sicut enim statuat, quod sicut quis legitimæ uxori alias superinducere non possit, sic nec concubinæ.* Addo, quod ex verbis mox sequentibus, (*Et nos non præbeamus luxuriantibus, sed caste viventibus legem*) perspicue appareat, Imperatorem eum, qui concubinas plures habeat, ad luxuriantium, contra eum, qui una concubina contentus sit, ad caste viventium classem retulisse, adeoque concubinatum unius cum una nequaquam pro statu libidinoso habuisse. Et quid verbis multis opus est. Ipse Imperator Leo, dum in Novella *91.* dicit, præcedentium Legislatorum Constitutiones se abrogare velle, eo ipso fatetur, ante hanc ejus Novellam, concubinatum pro licito à præcedentibus Imperatoribus fuisse habitum.

c) *d. Nov. 91.* Vixit autem Imperator Leo philosophus, cujus est hæc Novella plus trecentis triginta post Justinianum annis. Alb. Gent. *de Nuptiis l. 1. c. 6.*

d) Partim quod in arbitrio principis sit, actus etiam

E

jure-

jure naturali licitos & indifferentes, (qualem concubinatum unius cum una fuisse hactenus ostendimus,) pro utilitate Reipublicæ prohibere, & tales prohibitiones haud dubie subditos in conscientia obligant; partim quod multæ circumstantiæ, quæ præcedentibus temporibus concubinatus usum suadebant, seculo Leonis cessarent. Ita v. g. Leonis tempore & provinciales magistratus provincialem fœminam, & senatores libertinam, & liber homo ancillam propriam matrimonio sibi jungere poterat &c. Et ita intelligimus verba finalia *d. Nov. 91. Cæterum vitæ consortem invenire difficile non est.*

e) Saltem recitabimus verba Leonis. Thesis ejus est: *concubinatus religioni & naturæ adversatur secundum divina Christianosque convenientia præcepta.* Probatio theseos sequens. *Et quidem si, cum fontem habeas, sobrie inde haurire divino jure moneare; qua ratione, cum puras aquas haurire liceat, lutum tu mavis. Tum tametsi fontem tu non habeas, rebus tamen vetitis uti non potes.* Hic apparet, concubinatum cum luto & rebus vetitis comparari quidem, sed eam assertionem non probari, sed præsupponi, adeoque in probatione theseos committi petitionem principii. Liceat tamen hoc loco obiter quærere. Cur illi, quibus Leo in componenda hac Novella usus est, non adduxerint argumentum ex dicto Paulino *I. Cor. VII. 2. Propter fornicationem suam quisque fœminam (γυναικα) habeat &c.* An tum temporis nondum ex illo loco argumentum adversus concubinatum fuit petitum? Et cur non? An quia sentiebant, eum non obstare concubinatus unius cum una, cum & ibi *unus suam fœminam* habeat? (Hieronimus *Epist. ad Oceanum. Tom. 2. Epist. p. m. 322. Vide ne hoc, quod dicitur, unius uxoris virum, unius mulieris possit intelligi, ut ad coitum*

coitum magis referatur, quam ad dotales tabulas.) An ob alias rationes. Sane id non omittendum videtur, quod in toto novo testamento concubinæ *παλλακῆς* mentio non fiat, cum tamen Apostoli sæpius scortationis, adulterii, concubitus sodomitici, mentionem fecerint distincte, & Apostolus in recensendis operibus carnis *Gal. V, 19.* adulterium, scortationem, impuritatem distincte memoret. An dicemus, sub scortationis voce concubinatum comprehendendi? At illo tempore illa scortationis extensio nondum erat recepta, sed hæc extensio post aliquot secula demum orta. An non opus erat, ut concubinatus distincta fieret mentio? At quis ad hanc rationem confugeret, cum tamen nullum sit dubium, concubinatum & apud Romanos & Græcos fuisse si non frequentissimum, saltem non infrequentem? An denique, quod ex regulis prudentiæ Ecclesiasticæ Apostolus ejus mentionem omiserit, ne videretur, aut penitus eum improbare, si non libidinis causa susciperetur, aut approbare, cum sæpius sub concubinatus specie per abusum palliaretur libido? Nihil determino, sed informationem, solidam tamen & solo autoritatis humanæ præjudicio non subnixam, modeste peto ab eruditioribus. Cæterum ut ad Leonem redeam, ab hoc quidem Imperatore non expectanda erat justa ac prudens eorum, quæ ab Antecessoribus constituta erant, correctio, per ea quæ latius ostendit Albericus Gentilis *de nuptiis lib. 1. cap. 6.* & Annæus Robertus *rerum judic. lib. 2. cap. 17. p. 711. seq.*

§. XIIIX.

Cum igitur concubinatus & ante nativitatem Christi, ab Hebræis, Græcis, Romanis, & post nati-
Occasio, qua inceptum fuerit, concu-
vita-

binatum ha-
bere pro scor-
tatione, au-
thoritas Pa-
trum Eccle-
sia.

vitatem Christi, sub Christianis etiam Imperatoribus, usque ad tempora Leonis Philosophi per integra novem secula (a) pro statu honesto & licito fuerit habitus, jam paucis ostendendum, qua occasione factum fuerit, ut concubinatus etiam unius cum una proscortationis specie postea habitus fuerit. Ubi nullum est dubium, auctoritatem Patrum Ecclesiae pro ratione illorum temporum parum in Philosophia morali versatorum (b), & imprimis Ambrosii, Hieronymi, Augustini prima hujus opinionis fundamenta jecisse.

a) Nam Leo Philosophus regnavit circa finem seculi noni.

b) Hanc assertionem perspicue probavit Clarissimus Barbeyracus in praefatione ad versionem librorum Pufendorffii de J. N. & G.

§. XIX.

Imprimis
Ambrosii.

Et Ambrosium quidem quod attinet, cum conceptum adulterii, forte primus (a) extenderit ad omnem concubitum extra legitimam conjugem, (b) & adeo non potuerit de concubinato bene sentire, (c) coepit etiam contra hunc differere. d) Sed ab Ambrosio quidem non expectanda erat solida doctrina morum, utpote qui alibi adulterium ante Moysen & Evangelium non fuisse prohibitum asserit. (e)

a) Dubitanter loquor, quia etsi in jure Canonico non deprehenderim alium Patrem Ecclesiae ante Ambrosium, qui adulterii hunc novum conceptum formaverit, cum tamen non licuerit ob temporis penuriam

nuriām Patres Ecclesiæ præcedentes Ambrosium evolvere, hic nihil determinare volui. Interim dum Lactantium evolvo, video hunc aliquo modo præi-
visse Ambrosio, dum *libro 6. divin. instit. c. 23*, sic scri-
bit: *Non enim sicut juris publici (Romani) ratio est, sola mulier adultera est, quæ habet alium, maritus autem etiam si plures habeat à crimine adulterii solutus est. Sed divina lex (utique non Mosaica, per dicta superius §. 5. & 6.) ita duos in matrimonium, quod est in corpus unum, pari jure conjungit, ut adulter habeatur, quisquis compagem corporis in diversa distraxerit.* Quam sententiam postea etiam repetiit Ambrosius, ut sta-
tim videbimus. Interim tamen Lactantius adulte-
rii conceptum non porrexit ad quemvis concubi-
tum extra legitimam conjugem.

- b) Ambrosius Lib. I. de Abrahamo, unde desumptus *can. 4. C. 32. qu. 4. Neque blandiatur sibi de legibus ho-
minum. Omne stuprum adulterium est, nec viro licet, quod mulieri non licet. Eadem à viro, quæ ab uxore de-
betur castimonia. Quicquid in ea, quæ non sit legitima uxor, commissum fuerit, adulterii nomine damnatur.*
- c) Quia concubinatus est concubitus cum ea, quæ non est legitima uxor. Et quod hic non solum de vi-
ro, qui uxorem habet, cum Lactantio loquatur Am-
brosius, patet ex verbis: *omne stuprum adulterium est.*
- d) Ambrosius in sermone de S. Johanne relato in *can. 9. d. 9. 4.* Dicat aliquis: uxorem non habeo, ideo ancillam mihi sociavi, (qua ut concubina utor.) Audi quid dicat scriptura ad Abrahamum: *Ejice ancillam &c.* Si igitur ancilla filius hæres non est, ergo nec filius est. (quæ, qualis, quanta?) Cur autem &c. queritur tale contubernium, de quo nati non filii sunt matrimonii, sed testes sunt adulterii? Cur autem ejusmodi suscipiuntur adul-

terini, qui patri pudori sint, non honori &c. Mulier igitur tua, si talibus moribus praeclata est, ut mereatur consortium, mereatur & nomen uxoris. Praesta concubinae tuae libertatem, & nomen uxoris, ne tu adulter sis potius, quam maritus.

- e) Ambrosius d. lib. 1. de Abrahamo. Consideremus primum, quia Abrahamus ante legem Moysi & Evangelium fuit, cum nondum interdictum adulterium videretur. Poena criminis ex tempore legis est. Ut taceam, Ambrosium passim ita extollere virginitatem & coelibatum, ut videatur conjugium considerasse ut statum parum honestum. Dallæus de usu pair. p. 272. Barbeyrac in praefatione citata § 9.

§. XX.

Hieronymi.

Sed & Hieronymus, etsi diserte non condemnet concubinatum, (a) non tamen potuit favorabiliter de eo sentire, cum de ipso matrimonio passim contemptim loquatur, (b) Sed & hæc doctrina nævis Hieronymi annumeranda, excusandis forte, non defendendis. (c)

- a) Hieronymus in Epistola ad Eustochium Tom. I. Epist. f. m. 138. edit. Basil. 1537. Unde in Ecclesias Agapetarum pestis introiit? Unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? Imo unde novum concubinarum genus? Plus inferam. Unde meretrices univiræ? Eadem domo, uno cubiculo, sepe uno tenentur lectulo, & suspiciosos nos vocant, si aliquid existimamus. Nescias hic, an omnem concubinatum improbet, an vero saltem novum aliquod concubinarum genus. Nam omnem concubinatum non poterat novum conjunctionis genus dicere. Idem in Epist. ad Oceanum d. T. 1. f. 198. Aliæ sunt leges Caesarum, aliæ Christi, aliud Papinianus, aliud Paulus noster precipit. Apud illos viris impudicitie frena

frena laxantur, & solo stupro atque adulterio condemnato passim per lupanaria & ancillas libido permittitur, quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos quod non licet fœminis, æque non licet viris. Conf. Alber. Gentil. de nupt. lib. 1. c. 5. p. 25. Hic quidem Hieronymus cum Lactantio adulterii conceptum extendit ad virum, non tamen diserte ad concubinatum. Idem in alia Epistola ad Oceanum T. 2. p. 319. seq. contra eos disputans, qui docuerant, eum qui ante baptismum uxorem habuerat, & post baptismum alteram priore mortua duxerat, non posse fieri Episcopum, elegantem instantiam dat de concubina p. 321. *Quæram & illud. Siquis & ante baptismum habuerit concubinam, & illa mortua baptizatus uxorem duxerit, utrum clericus fieri debeat, annon? Respondebis, posse fieri, quia concubinam habuerit, non uxorem, conjugales ergo tabulae, non coitus ab Apostolo condemnatur.* Subjungit statim. *Multos videmus, ob nimiam paupertatem uxorum sarcinam declinare & ancillas suas habere pro uxoribus (in concubinato) susceptosque ex his liberos colere, ut proprios: qui si forte ditati ab Imperatore stolam ipsius meruerint, confestim Apostolo colla submittent, & inviti inter uxores eas recipere cogentur. Sin autem principale rescriptam eadem tenuitas impetrare non quiverit, cum Romanis legibus scita Ecclesia mutabantur?* Hic obscurior est Hieronymus, ut nescias an concubinatum istum improbet, an toleret. Denique ad cap. 5. Epist. ad Ephes. qui locus refertur can. 2. C. 32. q. 2. *Sicut non omnis congregatio hæreticorum Christi Ecclesia dici potest, nec caput eorum Christus, sic non omne matrimonium, quo non viro suo secundum præcepta Christi uxor jungitur, rite conjugium appellari potest, sed magis adulterium.* Hic equidem concubinator non nominatur, sed
tamen

tamen facile ista Hieronymi assertio ad concubinatum extendi poterit.

b) Vide Barbeyrac. *d. l. Adde cap. 4. C. 32 qu. 2.*

c) De his Hieronymi nævis vide Barbeyr. *d. l. & ibi citatos. Conf. Dn. Præsid. in cautel. circa præcogn. jurispr. Eccles. cap. 5. §. 7. & 8.*

§. XXI.

Potissimum
vero Augu-
stinus

Denique Augustinus sæpius concubinatum omnem condemnavit, (a) sed absque rationibus justis, b) imo ipse fatetur, quod ex Decalogo probare nequeat, concubinatum esse speciem fornicationis, c) & alibi rationem suppeditat, concubinatum defendendi. (d) Sed quam graviter ipse Augustinus in variis doctrinæ moralis capitibus erraverit, jam ab aliis ostensum fatis. e)

a) Augustinus *Serm. 243. de tempore apud Dedekennum Part. 3. l. 1. Sect. 3. n. 1.* concubinatum dicit gravius esse peccatum, quam adulterium, quia publice fiat. Idem *l. 5. Homil. 49.* unde desumptus *can. 6. dist. 34. Fornicari vobis non licet, sufficient vobis uxores. Audiat Deus, si vos surdi estis, audiant angeli, si vos contemnitis, concubinas vobis habere non licet, etsi non habetis uxores, tamen non licet vobis habere concubinas, quas postea, dimittatis & ducatis uxores, tanto magis damnatio vobis erit, si volueritis habere uxores & concubinas.* Idem *de bono conjugali c. 14. relato in can. 5. C. 32. q. 2.* Concubinae ad tempus adhibitæ, nec, etiamsi causa filiorum concumbant, justum faciunt concubinatum suum. Denique *ibid. c. 3. & in jure Canonico cap. seq. 6. d. q. 2.* Solet quæri, cum masculus & femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibi met non filiorum procreandorum, sed pro incontinentia solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiæ sint vocandæ. Et potest quidem for-

fortasse, non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit, & prolis generationem, quamvis non ea causa conjuncti sint, non tamen vitaverint &c. Caterum &c. si aliquam sibi vir ad tempus adhibuerit, donec aliam dignam vel honoribus vel facultatibus suis inveniat, quam comparem ducat, animo ipso ADULTER est, nec cum illa, quam cupit invenire, sed cum illa, cum qua sic cubat, ut cum ea non habeat maritale consortium.

b) Nam primus locus ap. Dedekennum præsupponit concubinatum esse peccatum, non probat. Secundus *can. 6. dist. 34.* flosculis quidem oratoriis & exclamationibus (*audiat Deus, audiant angeli &c.*) utitur, nulla ratione. (Quamvis illas exclamaciones admiretur & commendet Gonzalez Tellez *ad capit. 20. de sponsal. & matrim. f. 45.*) Tertius & quartus *c. 5. & 6. C. 32. q. 2.* pariter ne umbram quidem rationis alicujus ostendant, sed Augustinus quasi pro tribunali de simplici & plano pronunciat.

c) Momentum totius controversiæ in eo situm erat, utrum concubinitus unius cum una liberorum procreandorum causa initus, sed cum libertate dimittendi aut recedendi, sit status turpis & fornicationis species. Hoc debebat Augustinus adducta saltem vel minima ratione probare. Sed ut vidimus, nullam attulit. Quin potius in *Can. 11. caus. 32. q. 4.* (qui textus desumptus est ex *quæstionibus in Deuteron.*) ita loquitur. *Omnis moechia etiam fornicatio dicitur in scripturis. Sed utrum etiam omnis fornicatio moechia dici possit, non mihi interim occurrit locutionis exemplum. Sed si non omnis fornicatio etiam moechia dici potest, ubi sit in Decalogo prohibita illa fornicatio, quam faciunt viri, qui uxores non habent, cum fæminis quæ maritos non habent, (quorum etiam ex mente*

Augustini pertinet concubinatus) *utrum inveniri possit ignoro.* Habes Augustini confessionem. Jam vide quomodo se ex hoc dubio expediat. *Sed si furti nomine bene intelligitur illicita usurpatio rei aliena, profecto & nomine mæchie omnis illicitus concubitus prohibitus debet intelligi.* Vides Augustinum redire ad punctum circuli, unde cœperat discurrere. Quæritur an concubinatus sit prohibitus & turpis. Affirmatur, ratio, quia est fornicatio. Objectio, falsum hoc, nec in sacris litteris sub fornicatione comprehenditur. Resp. Imo comprehenditur. Instantia: Proba. Responsio, non possum quidem disertis verbis scripturæ probare, sufficit, quod sub fornicatione intelligatur omnis concubitus illicitus, & adeo (en creditum ad punctum circuli) concubinatus.

d De polygamia Patriarcharum ipsi à Fausto objecta respondet Augustinus in cap. 7. C. 32. q. 4. *Quod (matrimonium polygamicum Jacobi) quando mos erat, crimen non erat.* Cujus dicti alius sensus esse non potest, quam polygamiam non repugnare juri divino universali, sed ejus prohibitionem ad leges positivas easque particulares pertinere. Quod si ergo de polygamia sic sensit Augustinus, cur non majori ratione quis adversus ipsum de concubinato urgere posset. *Concubinatus quando mos erat, crimen non erat, sed pro crimine demum post legem prohibentem habendus est.*

e) Lege saltem Barbeyracum d. l. & obstupefces. Adde tamen cautelas Dn, Præsidis d. c. 14. §. 9. 10. 11. inculcatas.

§. XXII.

Sed fuerunt saltem hæc tum temporis priva- Non tamen
 tæ opiniones horum Patrum, non in ecclesia com- mox in Ec-
 muniter receptæ, haud dubie ob evidentem ratio- clesia ante
 num justarum defectum. Quin potius adhuc post Novellam
 Ambrosii mortem in Ecclesia concubinatum pro Leonis reca-
 statu licito ac honesto aut saltem non inhonesto
 fuisse habitum, docet canon concilii Toletani pri-
 mi, (a) nequaquam de uxore justa absque pactis
 dotalibus ducta loquens, b) & locus Isidori, (c) ut
 canones Pseudo Apostolicos (d) taceam. Nec ve-
 rosimile est, ante Novellam illam Leonis concubi-
 natum in aliquo concilio fuisse prohibitum, quia
 haud dubie locus ille hætenus fuisset ex tenebris in
 lucem protractus. (e)

- a) Fuisse illud concilium circa finem seculi quarti, aut
 initium quinti, adeoque ante tempora Hieronymi
 & Augustini, sed post mortem Ambrosii habitum
 docet Joh. Ludov. Hartmann *Tom. 3. Concil. Illustr.*
p. 395. seq. Verba concilii in Can. 17. hæc sunt: Si quis ha-
bens uxorem fidelis, concubinam habeat, non communicet.
Ceterum is qui non habet uxorem, & pro uxore concubinam,
à communione non repellatur, tamen ut unius mulieris, aut
uxoris, aut concubinae, (VT EI PLACVERIT) sit con-
junctione contentus. Alias vivens abjiciatur, donec desinat,
& ad pœnitentiam revertatur. Totus contextus osten-
 dit, concilium loqui de concubinato justo matrimo-
 nio contradistincto. Et quamvis *canon. 4. dist. 34.*
verba canonis 17. adducta non integra proferat, tamen
 & ibi videre est, sermonem esse de concubinato, non
 matrimonio justo.

- b) Occasionem huic inepto effugio dedit Gratianus,
 qui ut aliquid afferret, quo dissensum concilii To-

letani à sententiis memoratorum Ecclesiæ Patrum tolleret, præmisit dicto can. 4. dist. 34. *Concubina hic intelligitur, quæ cessantibus legalibus instrumentis unita est, & conjugali affectu adsciscitur. Hanc conjugem facit affectus, concubinam vero lex nominat. Quod si hic sensus Gratiani esset, ad matrimonium jure naturæ sufficere intentionem generandi cohabitatione continuata sobolem, & talem affectum conjugalem etiam in concubinato esse, verum quidem dixisset, sed id non fuisset sufficiens ad contradictionem Patrum tollendam. Verum ostendunt sequentia ap. Gratianum post dict. can. 4. quod per conjugalem affectum intelligat intentionem individua consuetudinis, & sic falso explicat concilium Toletanum, utpote quod haud dubie de concubina loquitur, quæ assumpta est interim loco uxoris cum libertate dimittendi. Observantes hoc alii, Gratianum non recte explicasse mentem concilii, dicunt, equidem per concubinam intelligi talem, quæ vera quidem est uxor, sed non legitima, verum talis, quæ alicui sine solennitatibus Ecclesiasticis est sociata. Vide Zieglerum in notis ad Lancelottum lib. 4. tit. 8. §. ult. p. 993. Hi si per veram uxorem intelligant uxorem secundariam & vice uxorem, recte quidem canonem explicant, sed tamen dissensum Patrum ita non conciliant. Sin per veram uxorem intelligant cum intentione individua consuetudinis & affectu maritali ductam, æque falso ac Gratianus sensum concilii Toletani exponunt. Conf Haveimann. Gamol. lib. 3. tit. 2. §. 5. Wissenb. ad tit. Cod. de concub.*

- c) Vixit Isidorus Hispalensis seculo septimo, adeoque diu post Hieronymum & Augustinum. Hic in libro de distantia veteris & novi testamenti inter alia & hanc differentiam ponit, relatam à Gratiano c. 5. dist. 34.
- Chri

Christiano non dicam plurimas sed nec duas simul (vel uxores vel concubinas, ut in veteri testamento) habere licitum est, nisi unam tantum aut uxorem aut loco uxoris, si conjux deest, (in quo iterum à Veteri Testamento nova differentia sita est) concubinam.

d) Extat in canonibus illis Apostolicis 17. *St quis post baptismum secundis fuerit nuptiis copulatus, aut concubinam habuerit, non potest esse Episcopus, non Presbyter, aut Diaconus, aut prorsus ex numero eorum, qui ministerio sacro deserviunt.* Vid. Joh. Ludov. Ruelium *T. I. concil. illustr. p. 106.* Hic equidem interdicatur concubinatus Clericis sed non Laicis. Quamvis autem constet, canones illos esse supposititios, & seculo demum quinto aut serius fictos, illustrationis tamen gratia eo uti possemus, quod tempore fictionis hujus nondum creditum fuerit, concubinatum in universum esse illicitum, nisi constaret, à multis credi, ab hæreticis eos canones esse compositos. Vide Ruelium *in disc. præmiali ad illos canones d. Tom. I.* Ergo hoc quidem argumento supersedebo.

e) Cum hic versemur in negativa, probatio à nobis non est postulanda, sed ostendendus erit locus ex conciliis concubinatum damnantibus. Deprehendi equidem, postquam hæc scripseram, Gonzalez Tellez *ad cap. 6. de cohab. Cler. & Mul. f. 74.* jam à primis Ecclesiæ seculis putare prohibitum esse in variis conciliis, concubinatum tam laicorum, quam clericorum, atque provocare ad exempla quædam quæ ipse adduxerit *in concil. Elibert.* Sed quemadmodum in ipso concilio Elibertano nulla talis prohibitio legitur, ita commentarius ille Tellez ad istud concilium non est ad manus, unde non possumus ad illam objectionem distinctius respondere.

§. XXIII.

An post Leonis Novellam in Imperio occidentali recepta fuerit jure civili, vel canonico, dubitatur.

Imo etsi nullum sit dubium, Leonem Philosophum adeo primum esse, qui sententiam Augustini de concubinato publica lege approbaverit; a) uti tamen non constat, an & quam diu in Imperio orientali ista novella Leonis observata fuerit, aa) ita quod jus Civile Imperii occidentalis attinet, notum est, Leonis Novellas non habere auctoritatem probandi, (b) imo quod jus canonicum concernit, quo hodie utimur, mirandum est, quod in decretalibus Epistolis Pontificum nullus titulus extet de concubinato, (c) ut adeo non sit à vero absimilis sententia J.Ctorum celeberrimorum, jus canonicum non prohibere concubinatum. (d)

a) Per dicta §. 17. 21. 22.

aa) Sed confer tamen infra notata *ad §. 32. lit. e. n. 4.*

b) Quia tempore Leonis Philosophi imperium occidentale jam erat ad Germanos translatum. Postea vero jus Iustinianicum quidem in Germania fuit suo modo receptum, nunquam Novella Leonis.

c) Non obstat *totus titulus de cohabitatione Cleric. & mul. item cap. si concubinae 55. de sententia excomm.* ubi variae poenae Ecclesiasticae in concubinas & concubinarios constitutae leguntur. Nam, resp. (1) Textus illi non pertinent ad concubinas in genere, sed ad concubinas clericorum in specie, (2) Ratio earum non tam quærenda est in turpitudine concubinatus in se, quam in læsione voti castitatis, quod clerici profitebantur. (3) Neque has tamen constitutiones habuisse effectum, ut patebit ex dicendis §. 27.

d) Vide Zieglerum *ad Lancell. lib. 4. tit. 3. §. ult. p. 993.*

Wissen.

Wissenb. *ad cod. tit. de concubin* p. 216. videlicet ob dict. c. 4. & 5. dist. 34. Franc. Hotman. *de spurriis & legitimatione* cap. ult. Conf. Havemann. *Gamol. synopt. l. 3. tit. 2. §. 5.* Et si enim retulerit sententias Augustini, tamen etiam retulit sententiam Isidori & Concilii Toletani, & Augustinus partim certam concubinatus speciem admittit c. 6. C. 32. q. 2. partim ratione destituitur. conf. dicta *superius* §. 21

§. XXIV.

Adjuvat vero valde conjecturam de durante ^{Licentia concubinatus} ^{sub Imperatoribus Germanis.} licentia concubinatus in Imperio certe occidentali, quod, si evolvas capitularia Regum Franciæ & Imperatorum Germanorum, deprehendas perspicue, concubinatum viri, qui uxorem jam habet, quidem prohibitum legi, (a) sed sub multa pecuniaria, (b) ratione eorum autem, qui uxores non habebant, mansisse quidem differentiam inter uxorem & concubinam, concubinatum & matrimonium, sed saltem quoad perfectionem & honestatis gradum. (c) Ut taceam exempla (d) illustria natorum ex Concubinis pro infamibus non habitorum, sed in bonis paternis succedentium. (e)

a) Capitulare Caroli M. & Ludovici Pii colligente Ansegiso l. 6. cap. 230. (apud Baluz. T. 1. p. 962.) *Uxorem habentes nec pellicem nec concubinam habeant.* Idem dicit cap. 433. eod. lib. 6. & lib. 7. cap. 336. Adde *Addit. 2. cap. 23. [d. T. 1. p. 1145.]*

b) Pipinus Rex Italiæ, in capit. 34. [d. T. 1. p. 540.] concubinatum uxoris prohibuit, sub poena Wergeldi,

c) Ca-

- c) Capitulare Ansegisi *Lib. 7. cap. 59.* [T. I. p. 1039.] *Non omnis mulier viro iuncta uxor est viri &c. Itaque aliud est uxor, aliud concubina &c. Non est dubium, eam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua docetur, nuptiale non fuisse mysterium (id est sacramentum matrimonii, ut ex Hincmari epistolis perspicue probat Baluz. in notis ad Capitul. Tom. 2. p. 1234.) & capit. statim sequente 60. Non est conjugii duplicatio, quando ancilla relicta uxor adsumitur, sed profectus est honestatis. Adde capit. 105. d. lib. 7. quod haftenus excerpta latius repetit & declarat.*
- d) Ne nobis obijciatur, exemplis non esse iudicandum, sed legibus.
- e) Ita notum est, Pipinum Crassum, Majorem domus, sub linea Merovingica præter Plectrudem, conjugem legitimam, in concubinato habuisse Alpaidem & ex ea Carolum Martellum genuisse. Et quamvis Clerus huic concubinato aduersaretur, eo tamen non obstante Carolum hunc Martellum, etsi nothum, Patri successisse. *Vide Lehmann. Chronic. Spirensi lib. 3. cap. 19. & 20.* Ita Arnolphus, Carolomanni, Ludovici Germanici filii, filius nothus, Rex Germaniæ & Imperator factus. Et nullum est dubium, seculo nono, decimo, & sequentibus concubinarum virorum illustrium, in Italia pariter, & Germania, & reliquis Europæ partibus, fuisse exempla non infrequentia, nec vspiam legi, privatis & non uxoratis concubinatum esse prohibitum. Etsi autem Ludovicus Pius in *Capitulari Anni 816.* liberos concubinarum regiarum a successione excludat, admonet tamen fratrem seniore, liberis legitimis deficientibus succedentem, ut cum liberis regis ex concubinis natis misericorditer agat.

§. XXV.

Videamus jam, quænam fuerit ratio, cur concubinatus non potuerit abrogari illis temporibus, etsi multi pontifices & Episcopi serio id agerent, ut abrogaretur. Sane nullum est dubium, multas propositiones ut verissimas seculis illis jam fuisse receptas, ex quibus sua sponte fluebat, concubinatum esse statum inhonestum. Nam 1) matrimonium habebatur jam seculo nono & decimo pro sacramento. (a) 2) Ad autoritatem majorem huic sacramento conciliandam multum conducebat persuasio, concubitus omnem non sacramentalem i. e. non cum legitima uxore esse illicitum, imo fornicationis & adulterii speciem. (b) 3) Non habebatur pro matrimonio conventio partium privata nisi accederet benedictio sacerdotalis publica. (c) 4) Dimissio uxoris citra adulterium credebatur esse contra prohibitionem Christi, etiamsi alias gravissima divortii causa subesset, quæ etiam in prioribus post Christum natum seculis ab Ecclesia fuisset admissa. (d) 5) Cessabant aut cessare credebantur causæ permixti olim concubinatus apud Hebræos & Romanos, quas jam supra hinc inde recensuimus. (e)

a) Vide modo notata *ad thes. præced. lit. c.*

b) Ex doctrina videlicet Ambrosii & Augustini *supra* §. 19. & 21. exhibita. A quibus repetiit Gratianus *post cap. 2. C. 36. qu. 1. Fornicationem esse genus omnis concubitus illiciti extra uxorem legitimam.* Sed non magis hanc assertionem, juri Hebraico & Romano ignoratam, ulla ratione probat, ac Augustinus. Adde, quod jam a temporibus Augustini videatur constanter

ter in Ecclesia doctum, & post collectionem Grati-
ani in seculo 12. etiam communiter creditum esse,
adulterium, ex jure universali & jussu divino esse, eti-
am concubitus mariti cum soluta, (quamvis hæc sen-
tentia repugnaret juri Mosæico & Romano,) *vid.*
can. 13. 15. 16. caus. 32. qu. 6.

- c) Vide Hochmann. *de bened. sacerdot. cap. 2. §. 29. seq.*
p. 50. seq.
- d) Vide Selden. *de Uxor. Hebr. lib. 3. cap. 28. seq. ad fi-*
nem libri.
- e) Scilicet licentiam polyganniæ apud populum He-
bræum & interdictionem nuptiarum apud Romanos
cum ancillis, libertis, provincialibus.

§. XXVI.

*Rationes pro
licentia con-
cubinatus,*

Contra haud dubie obstiterunt aliæ rationes
non minus prægnantes, quæ concubinatus universi
abrogationem impedierunt. 1) Concubinatum li-
bidinis causa initum non confundendum esse cum
concubinatu scortationis evitationem intendente. a)
2) Posterioris hujus causas subesse honestas, partim
intuitu juvenum, b) partim intuitu viduorum. c)
3) Doctrinas illas de sacramento matrimonii & con-
ceptu fornicationis, ut pene omnes doctrinas matri-
moniales, eo tendere, ut sub prætexta pietatis Laici
Clericorum imperio plusquam despotico subjiceren-
tur. (d) 4) Etsi quis in conjunctione cum concubina
habeat intentionem, eam non derelinquendi, me-
liorem tamen esse hoc intuitu conditionem ejus, qui
concubinam habet, quam qui uxorem, si postea justa
causa eam dimittendi oriatur. e) &c.

a) Qua-

- a) Qualem hactenus ostendimus fuisse Concubinatum Hebræorum & Romanorum. Quod si dicas, sæpe tamen palliari libidinem sub titulo concubinitus, concedam. Sed propter abusum tamen non statim tollitur usus. Palliatur sæpe libido sub specie matrimonii. Sed audi, quid respondeat Augustinus *can. 3. C. 32. q. 2. Quicquid inter se conjugati immodestum, inverecondum, sordidum gerunt, vitium est hominum, non culpa nuptiarum &c.*
- b) v.g. Si non habeant donum continentiae, & non possint tamen, ob deficientia media sustentandæ uxoris justæ, talem, quæ statui eorum æqualis sit, invenire, ducendo autem vilioris conditionis fœminam vel status sui dignitatem prostituant, vel etiam spem omnem futuræ promotionis sibi præcludant &c.
- c) Ne ducendo secundam & tertiam conjugem & multiplicatione liberorum legitimorum, conditionem liberorum primi matrimonii miseram reddant. Huc pertinet exemplum Antonini Imperatoris supra adductum §. 16. *lit. d.*
- d) Mereretur dignitas materiæ, ut peculiari dissertatione, imo integro volumine hæc observatio ad oculum demonstraretur, leges connubiales plerasque à Clero Pontificio sub specie pietatis in orbem Christianum noviter introductas, primario ei fini intervenisse, ut sub intolerabili jugo Laicos detinerent, ipsi videlicet ab hoc jugo exempti, cum sibi ipsis omnem matrimonii legitimi usum interdixissent. Et si vel istud ex historiis per secula colligeretur, quam tyrannidem sub hoc prætextu in ipsos Reges Christianos exercuerint Pontifices & quantis astutiis usi fuerint, quicquid voluerint ab illis hoc medio extorquendi, suppeditaret non parvo volumini scribendo

do materiam sufficientem. Speciminis loco potest esse, quid inter Henricum VIII. Angliæ Regem & Pontificem hac parte gestum fuerit, & quomodo tandem ista tyrannis Papalis ansam dederit, ut Henricus IX. jugum papale excuteret.

- e) Nam si iusta esset uxor, non poterant secundum tradita juris canonici aliam ducere, etiamsi adultera esset, nisi dispensatione impetrata à Papa, quam difficile obtinebant, in primis privati. At concubinam poterant ex iusta & gravi etiam alia causa, sine præcedente impetratione à quovis superiore, repudiare.

§. XXVII.

*Vera ratio
concubinæ
sunt tam diu
tolerati la-
scivia Cleri
Pontificii.*

Sed hæ rationes quidem, etsi non nullius ponderis, non movebant Pontifices, ut concubinatum, pro potentia, quam in seculo duodecimo & sequentibus sibi jam paraverant, non penitus abrogarent. Retinebat potius eos lascivia propria, & eminens Cleri pene totius Pontificii, cui, cum matrimonio omni interdixissent, & tamen donum continentiae ipsi concedere non possent, permittendæ erant libidines omnis generis nefandæ, & adeo etiam libidines sub specie concubinatus palliatæ, ita ut clericus ille pro casto haberetur & laudando, qui una saltem concubina contentus esset. Hoc vero præsupposito non tutum videbatur, laicis omnem concubinatum velle interdicare.

Huc pertinet charta Ludovici VI. Regis Galliæ adducta Dufresnio in *Glossario sub voce concubina*. Ut Clerici ejusdem Ecclesiæ, sicut usque modo vixerunt, permaneant: hoc tamen præcipimus, ut Presbyteri, Diaconi, Subdiaconi nullatenus deinceps uxores concubinas habeant: ceteri vero cujuscunque ordinis Clerici propter for-

fornicationem licentiam habeant, ducendi uxores (con-
cubinas.) Pergit Dufrenius. Concubinas præterea olim
toleratas, vel non omnino prohibitas, vel denique adeo
hunc invaluisse abusum, ut eas tolerari necessum judica-
runt Pontifices, tametsi subinde variis in conciliis (at in
quibus?) damnatus sit, colligere licet ex concilio Verme-
riensi anno 752. c. 7. ex Nicolao I. P.P. Epist. 59. & in resp.
ad Bulgar. cap. 3. ex Johanne VIII. Epist. 198. Vide Cri-
sconium in Brev. c. 230, 231. adeo ut etiam cum uxore le-
gitima concubinam habere quodammodo licuerit, quam
uxoris appellatione donant capitula Herardi Archiep. Tu-
ron. cap. 110. Idem Dufrenius voce Focaria: Præsertim
Focaria appellata Presbyterorum & Clericorum concubi-
na (olim concubinæ militum l. 2. C. de Don. int. V. &
U. l. 3. C. de cond. insert.) Gerardus de Schueren in Vo-
cabul. Focaria: eyn huere by den Hert, &c. Pertinet et-
iam huc ex gravaminibus nationis Germanicæ in
comitiis Noriberg. 1533. propositis gravamen 31. (ap.
Schilter. de libert. Eccles. Germ. l. 7. c. 2. p. 882.) Sæpenu-
mero compertum est, cum consecratis præsertim sacerdo-
tibus per jura canonica legitimæ uxores sint interdi-
ctæ, quod dehinc pudicitiam matronarum, virginum,
laicorum scilicet uxorum, filiarum, sororum attentant, ac
noctu interdumque sollicitant. Efficiunt quoque per assi-
duum ac indefessum laborem, partim muneribus, donis
ac blanditiis, ut complures honestæ alioqui virgines &
matronæ, partim etiam in secretis, quas vocant, confesio-
nibus, diuturna opera labefactentur, ad peccata offendi-
culaque commoveantur, nec raro etiam evenit, ut hi uxo-
res ac filias maritis patribusque detineant, & remoren-
tur, minantes interim gladio, aqua, igne, ultimos re-
petitas uxores. Atque tantorum malorum segetem ex
libidine insana contrahunt &c. Durasse vero concu-
binarum clericalium abusum usque ad seculi deci-

mi sexti initium argumento est scriptum satyricum *De meretricum in suos amatores, & concubinarum in sacerdotes fide quodlibeti Heydelbergensis questiones salibus & facetiis plena &c.* quod à Jacobo Wimpfelingio acceptum Crato Udenheimius scholæ Schlettstadiensis præfectus anno 1501. typis imprimi curavit.

§. XXVIII.

Primus inter Pontifices Lev. X. initio seculi 16. concubinatum prohibuit, astute magis quam serio.

Tandem tamen paulo post initium seculi decimi sexti, primus, quod sciam, Leo X. Pontifex in Concilio Lateranensi prohibuit Clero, non libidines concubinato turpiores, sed concubinatum. Videlicet pro astutia, qua pollebat, ut Laicis ora obturaret conquerendi de lascivia Cleri, cum ipsimet non raro sub specie concubinatus libidinem palliarent. Quare & ita prohibitionem illam concubinatus Clericalis direxit, ut verbis quidem gravissimis videretur detestari istum Cleri concubinatum, & serio rem agere in ejus abrogatione, cæterum, si accuratius rem perpendas, id revera egit, ut laicis inde ægre fieret, & Clerici facili totam illam prohibitionem eludere possent.

Extitit illa prohibitio in septimo decretalium, *lib. 5. tit. 16. cap. 1.* Præcessit quidem illam prohibitionem Leonis, decretum Concilii Basileensis, relatum a Gonzalez Tellez *ad cap. 6. de cohab. cleric. & mulier. p. 74. & 77.* sed tantum in admonitione subsistens, nullam poenam dictitans. Cæterum meretur observatio theleos nostræ peculiarem dissertationem. Hic saltem rem in summam contrahamus. 1.) Docet illud capitulum non obscure laborasse totum clerum & omnes adeo superiores, etiam Clericos, imo Pontifices ipsos, concubi-

cubinatu valde libidinoso. 2.) & tamen jubet Pontifex, Clerum vitiosum corrigendum esse, non a Laicis, sed a superiore Clero. 3) Quod si hic poenam neglexerit, eum coercendum esse a Clero adhuc superiore, & hunc denique ab ipso Papa. Quis hic non videret, astute elidi a Pontifice querelas Laicorum, cum concubinarium non facile soleat punire concubinarium. 4) Hortatur quidem Laicos, ut a concubinato omni, (etiam non libidinoso,) abstineant, urgens doctrinas hactenus ab universo populo receptas, (quas in superioribus satis examinavimus) quod omnis fornicatio sit prohibita in sacris litteris, & quod Apostolus consilium det, ut qui se continere nolit, uxorem ducat; adeoque concubinatum Laicorum non diserte prohibet. 5.) Sed tamen Laicos huic monito non parentes non relinquit puniendos magistratui laico, sed hortatur clerum, ut divini observantiam præcepti canonicis remediis (i. e. excommunicatione) omni studio introducere laborent. 6.) Certus adeo erat Pontifex, vel Laicis ita ora obturatum iri, ne amplius clamarent adversus cleri concubinatum, vel, si clamare pergant, Clerum per hoc capitulum habiturum mille occasiones ægre faciendi Laicis, nullam vero Laicos, Clerum adiugendi ad observantiam huius capituli. Et, nisi me omnia fallunt, hæc etiam genuina ratio est, cur Laici in Gravaminibus anno 1533. propositis *ad th. præced.* excerptis, de reliquis libidinibus Cleri quidem graviter conquesti sint, de concubinato clericali verone hiscere quidem fuerint ausi; quod factum non esse, antea valde mirabar.

§. XXIX.

*Postea in or-
dinat. polit.
1530. eadem
prohibitio, sed
frigide nimis
repetita.*

Quamvis vero haud dubie multi ex Laicis postea sæpius in conventibus imperii de libidinibus cleri variis conquesti fuerint, nihil tamen obtinere potuerunt, quam ut abolitio libidinis Ordinationi Politicæ Augustanæ 1533. sed verbis nimis generalibus, & maxime frigidis, infereretur, quibus tamen etiam concubinatus notaretur, etsi ejus disertam mentio non fieret, & verba obscuriora essent, utrum omnis concubinatus iis esset prohibitus.

Res patet ex verbis dict. Ord. Polit. tit. 33. von leichtfertiger Beywohnung. Diemeil auch viel leichtfertiger Versohnen außserhalb von Gott auffgesetzter Ehe zusammen wohnen / auch der öffentliche Ehebruch nicht gestrafft / sondern gestattet / dadurch der allmächtige / nach dem es wieder sein Göttlich Gebot / hoch beleidigt, auch zu vielen Aergernüssen Ursach gibt: derhalben ordnen und wollen wir / daß ein jede geistlich und weltliche Obrigkeit / der solches ordentlich zugehöret / ein billich Einsehens haben soll / damit solche öffentliche Laster der Gebühr nach ernstlich gestrafft und nicht gedultet werden. Concubinatum hic simul prohiberi docent verba: außserhalb von Gott auffgesetzter Ehe. An omnem? dubium ob verba: viel leichtfertiger Versohnen. Ratio cur ita obscure & generaliter hæc sint posita, facile petenda ex dictis *ad §. præced.*

§. XXX.

*Nec initio
reformatio-
nis concubi-
natus omnis
pro turpi ha-
bitus.*

Sed nec Lutherum & Theologos Wittebergenses initio reformationis concubinatum omnem pro statu turpi & valde scandaloso habuisse, docent verba consilii à Theologis Wittebergensibus anno

1539.

1539. Philippo Landgrafio Hassiæ dati. (a) Ut taceam, quod in consiliis matrimonialibus a Sarcerio paulo post initium reformationis editis, nihil vel certe parum de concubinato, illo tempore tamen adhuc satis frequente, agatur, nec ille ut prohibitus & turpis notetur. b)

- a) Edidit hoc consilium Daphnæus Arcuarius in der Betrachtung vom heiligen Ehestande. Autores ejus sunt, vel certe ei subscripserunt, præter alios præcipui Martinus Lutherus, Philippus Melanchton, Martinus Bucerus, Antonius Corvinus &c. Extat illud, sed ut apparet, valde mutilatum & emendatum, etiam in Sarcerii *Corpore juris matrimonialis f. m. 273. seq.* Conf. Michaellem Siricium *de uxore una cap. I. p. 44.* Verba ad quæ respicio hæc sunt, ap. Arcuariump. 237. *Quod si denique vestra Celsitudo omnino concluderit, adhuc unam conjugem ducere, putamus, id secreto faciendum, uti superius de dispensatione dictum, nempe ut tantum V. Celsit. illi personæ, ac paucis personis fidelibus constet Cels. V. animus & conscientia sub sigillo confessionis. Hinc non sequuntur ALICUIUS MOMENTI contradictiones, aut SCANDALA, Nihil enim est inusitati, principes CONCUBINAS alere &c.* Iungendus tamen cum hoc loco erit alius Lutheri locus ex T. 7. *Jenens Germ. fol. 425* Daß ihr Fürsten zum Theil den Holsz Weg gehet/ da habt ihr leider dahin gebracht mit eurem bösen Exempel, daß schier der Baur nicht mehr will für Sünde halten / und habt uns zu thun gemacht / daß wir mit aller Mühe schwerlich den Ehestand sein löblich und ehrlich erhalten / ja wider anrichten können.

b) Prima editio prodiit Anno 1553. secunda auctior anno 1569. Etiam in secunda editione nihil in toto opere inveni de concubinato, *nisi fol. 224. seq.* tractatulum non neminis sub rubrica: ein kurzer Auszug von Ehesachen/ aus gemeinen und doch vornehmlich Päpstlichen Rechten in Fragstücke und Antwort gestellt: darinnen zu sehen/ daß es die Canonisten auch nicht allezeit so schnurrecht mit den Ehesachen troffen haben. Derhalben kein Wunder: ob noch Leute seyn/ die hierinnen etwa strauchlen. Quod sic intelligo: Theologum temporis passim, nec sine ratione monuerunt, Canonicum jus multa falsa & impia docere, etiam in causis matrimonialibus. Jureconsulti vero, cum non aliam haberent normam pronunciandi, quam jus Civile, & Canonicum, & in materia nuptiarum jus canonicum præ civili esset receptum, pergebant pronunciare secundum jus Canonicum. Hoc pacto vero fiebat, ut principes sæpius confulerent Theologos in causis matrimonialibus. His vero, rejecto jure canonico, sæpe aqua hærebat, unde sumerent fundamentum novum. Nam Theologia scholastica hic videbatur æque suspecta ac Jus Canonicum; philosophia moralis Aristotelis erat insufficiens; doctrina juris naturalis tum adhuc in puteo latebat: lex Mosaica in universum ob concessionem polygamie & divortiorum non poterat esse norma adæquata &c. ergo fluctuabant, & variabant in suis responsis, & consiliis. Icti hæc videntes, haud dubie Theologis iterum objiciebant, hos esse fructus Juris Canonici rejecti, & facilius esse normæ imperfectæ nevos arguere, quam aliam normam perfectiorem substituere. Huic scommati videtur oppositus esse hic tractatulus. Qui, ut ad scopum nostrum revertar, de concubinato *fol. 133. b.* præter definitionem concubinatoris, & annotatam differenti-

am

am juris canonici & Civilis quoad licentiam concubinatus, ne verbulum quidem addit, unde colligere possis, quænam sit Autoris sententia de hac licentia,

§. XXXI.

Quod vero adhuc post medium seculum decimum sextum creditum fuerit, concubinatum non omnem libidinis esse speciem, sed potius quosdam concubinatus pro fine habere evitationem vagæ libidinis, & scortationis, & quod adhuc initio seculi decimi septimi, liberi ex tali concubinato nati, nec pro infamibus, nec pro vilibus, sed solum inferioris dignitatis à paterna crediti ac ita ad nuptias etiam sceminarum nobilium admissi fuerint, illustri exemplo ex familia Comitum Isenburgensium petito probari poterit.

Exemplum illustre concubinatus liciti, adhuc in medio seculi decimi sexti.

In controversia inter Ludovicum Landgrafum Hassiæ & Wolfgangum Ernestum comitem Isenburgensem initio seculi 17. publicis scriptis ex utraque parte, super alienatione pagorum quorundam agitata, prodiit etiam Francofurti 1619. a parte Comitum Isenburg. Summarischer Bericht dero zwischen &c. Hessen und &c. Isenburg streittigen alienations Sache &c. ubi fol. 141. seq. lit. y. legitur etiam dispositio Antonii Comitum Isenburgensis de bonis Concubinæ post mortem eius relinquendis, cujus verba initialia sunt. Nachdem wir nechst verschiedener Zeit unserer Nothdurfft und Gelegenheit nach mit gutem Borwissen und Bewilligung &c. unserer lieben Söhne &c. die erbare Catharinen Gumpelin als für unsere ehrliche Concubin, zu uns genommen / Gemüths und Meinung/ unser Gewissen dadurch zu entledigen / Unzucht zu vermeiden/ und vermittelst Göttlicher Gnade ei-

nen Gottseeligen. Wandel zu führen / und sich dann er-
 melte Catharin biß anhero bey uns recht / redlich
 wohl und ehrlich gehalten / inmassen sie auch hinführo
 thun soll und will &c. Conscripta fuit illa dispositio
 anno 1553. & ab Antonio Comite & ejus filiis sub-
 scripta. Ibidem f. 147. seq. additur copia Schreibens
 an die Römische Kayserliche Majestät der Wetterau-
 schen Correspondenz - Graffen / wieder Hans Otto
 genandt von Ysenburg / desselben angemasten Gräffli-
 chen Tittul betreffend. Ubi notabilia sunt hæc verba:
 Was massen einer Hans Otto von Ysenburg / daher ge-
 nant / daß er von &c. Antonio Graffen zu Ysenburg
 &c. aus einer bey sich eine Zeitlang gehabtten Concu-
 bin, eines Ysenburgschen Bauren und Leibs angehöri-
 gen Tochter erzeugt / unerachtet er &c. die Graffen von
 Ysenburg &c. in Reden und Schreiben seine gnädige
 Herren in Unterthänigkeit genandt / auch an ihrer Liebden
 Rätthe und Diener anderer Gestalt nicht als andere der
 Herrschafft gemeine Unterthanen geschrieben &c. jedoch
 sich nicht gescheuet vor etlicheu wenigen Jahren erstlich
 bey &c. dem Cammer. Berichte &c. sich vor einen ge-
 bohrnen Grafen von Ysenburg &c. anzugeben und nun-
 mehro anfangen soll bey des &c. Landgraffen zu Hessen
 Hoffhaltung und anderswo nicht allein sich selbst / son-
 dern auch / als er neulich an eines von Adel Tochter sich
 verheyrahet / derselben den Gräfflichen. Tittul und præ-
 dicat &c. tribuiren und geben zu lassen &c. Scriptæ
 autem sunt istæ litteræ Anno 1608.

§. XXXII.

*Paulo post
 concubinatus
 in concilio
 Tridentino
 prohibitus,*

Paulo post in Concilio Tridentino 1563. Con-
 cubinatus iterum prohibitus fuit, a) & mox anno
 1566. Papa Pius V. executoriales literas intuitu
 & concubinariorum publicavit. (b) Circa quæ tempo-
 ra

ra etiam famigeratissimus J Ctus Franciscus Hot-^{à Francisco} manus, vel primus vel inter primos ex J Ctis, qui ^{Hotomanno} humanioribus literis operam dederant, quæstio-^{oppugnatus.} nem illam: an Christianis concubinas habere liceat, tractavit, ac negativam defendit, c)

- a) Vide Petri Suavis *historiam Concilii Tridentini lib. 8. p. 708.* & Sfortiæ Pallavicini *Historiam ejusdem concilii lib. 23. cap. 8. fol. 275.* qui verba decreti integra posuit. Adjiciemus saltem id in summam contractum ex Petro Suavi. *Contra concubenarios (tam solutos quam uxoratos) statuere, ut si ter admoniti concubinas non ejecerint, excommunicentur. Quod si per annum in concubinato permanserint, contra eos ab ordinario severe procedatur. Concubinae, si ter admonitæ non paruerint, graviter puniantur, & extra oppidum vel diæcesin, si id ejusdem ordinariis videbitur, invocato, si opus fuerit, brachio seculari, ejiciantur. Neque tamen proëmium huius decreti omittendum, uti refert Pallavicinus. Grave peccatum est, homines solutos concubinas habere, gravissimum vero, & in hujus magni sacramenti singularem contentum admis- sum, uxoratos quoque in hoc damnationis statu vivere, ac audere, eas quandoque domi, etiam cum uxoribus, alere & retinere. Porro notat Petrus Suavis p. 714. Ordinationem contra concubenarios per annum in excommunicatione perseverantes improbant, (Galli) ut ab Ecclesiasticis puniuntur. Nam poenarum Ecclesiasticarum extremam, ultimam & maximam, secundum doctrinam omnium Patrum, esse excommunicationem. Itaque illam transgredi velle, esse, in potestatem temporalem invadere, tantoque magis, quod ipsi facultatem sibi arrogant, concubinas e civitatibus ejiciendi, secularem potestatem ludum facientes illa clausula: invo-*

cato, si opus fuerit, brachio seculari, quod perinde est, ac si affirmetur, via ordinaria Ecclesiasticos exterminium istud concubinarum exequi posse. Huic observationi in se iustissimæ, quod opponeret Pallavicinus, in fine cap. 9. p. 279. nihil habuit, præter exemplum magis dubii juris, ab Inquisitorum Ecclesiasticorum potestate desumptum, de quo quid sentiendum sit, facile patebit ex dissertatione Dn. Præsid. de origine processus inquisitorii §. 48. ad §. 55.

b) Vid septimum Decretalium lib. 5. tit. 16. cap. 2. ubi postquam Papa crimen sodomiticum tam in Clericis quam Laicis severe vindicandum iusserat, subjungit, *Monemus propterea omnes locorum ordinarios & in veritate sanctæ obedientiæ eis præcipimus, ut statuta Tridentini concilii contra concubenarios, tam clericos, quam laicos, edita distincte faciant observari, reddituri Deo, ac nobis, si id omiserint, rationem.* Cur hoc monitorio vel excitatorio opus fuerit, facile patebit, si repetas jam superius annotata ad §. 28.

c) De spuris & legitimatione cap. ult. Rationibus illis utitur. 1.) quod Paulus leges Ecclesiis describens statuat, ut quisque scortationis causa uxorem ducat, & 2.) quoties de maris & foeminæ conjunctione præcepta det, diserte maritos & uxores nominet: 3.) quod Leo prohibens concubinatum præclara illa ratione utatur, de aqua lutulenta non quærenda, cum eam e fonte ipso haurire possis: 4.) quod ejus exemplum secutus Constantinus Porphyrogeneta constituerit, ut apud Christianos nullum discrimen inter concubinatum & scortationem putaretur, teste Harmenop. lib. 4. c. 7. Cæterum an rationes istæ Hotmani sint sufficientes, patebit ex notatis supra ad §. 17. lit. e. Constat autem, Franciscum Hotmanum mortuum esse anno 1590. quo anno vero istum

tracta-

tractatum scripserit, non constat. Ante concilium Tridentinum id factum esse verosimile est, quod ejus non mentionem faciat Hotmanus.

§. XXXIII.

Postea etiam in ordinat. Politica Francof. anno 1577. renovata, eadem, quæ supra retulimus, de concubinato repetuntur.

Et in ordinat. polit. 1577. prohibitio repetitur.

In tit. 26. von leichtfertiger Beywohnung. Eadem hic sunt verba, quæ jam supra ad §. 29. ex ordin. polit. 1533. retulimus, nisi quod verba: auch der öffentliche Ehebruch &c. usque ad verba: Ursach giebt / hic sint omissa, & ratione adulterorum ac lenocinii peculiaris & distinctior pœna in dict. tit. 26. peculiaribus paragraphis sit sancita.

§. XXXIV.

Et ab illo tempore Theologi pariter & JCti Lutherani constanter responderunt, concubinatum, etiam unius cum una, etiam non uxorati cum soluta, non esse permittendum, tantum abest, ut iterum in rempublicam Christianam introducatur.

Ab illo tempore concubinatus apud nos illicitus.

Vide consilia Wittenbergensia Part. 4. f. 23. seq. Consilia Dedekenni Volum III. lib. 1. Sect. 3. a f. 34. ad f. 41. Koenig Cas. conscient. cap. 6. de sacra cœna casu 13. Carpzov. Jurispr. Consist. lib. 2. def. 237.

§. XXXV.

Sed cui usui, inquis, hæc omnia? sufficit studioso juris, ut sciat, concubinatum esse illicitum & apud nos prohibitum. Verum facilis est responsio. Interest studiosi juris & multo magis JCti, ne Rabula fiat aut Legulejus, (a) ut genuinas legum rationes

usus differentiationis præsentis.

rationes indaget, easque a spuriis aut minus solidis secernat. (b) Interest JCrī, ut tandem aliquando confusissima doctrina de matrimonio a confusione illa liberetur. (c) Interest JCrī, ut in quæstione, an in Republica Christiana tolerari possit, aut iterum introduci debeat concubinatus unius cum una, reiectis insufficientibus rationibus, hætenus tantum non ubique adductis, (d) alias genuinas & evidentes substituatur. (e) Interest cujuslibet Christiani sana ratione utentis, (f) ne dissentientes, (g) aut etiam alterius populi res judicatæ, (h) vel mores a nostris intuitu concubinatus discrepantes, (i) ausu Pedantico, ex rationibus, sub quibus latent arcana politica Cleri papalis, ut impii & profani, vel fucatæ pietatis suspiriis, (k) vel affectato imperio magistratus civilis, tanquam pro tribunali condemnentur. Alios usus ut iam taceam.

- a) Rabulæ de sola praxi sunt solliciti, rationes legum & praxeos non curant. Leguleji rationes legum crepant, & rationes rationum, quas videlicet sine judicio ex aliis autoribus collegerunt, non curantes, utrum rationes quid in recessu habeant, modo autoritate aliorum sint roboratæ.
- b) ICrī officium est, interpretari leges, easque applicare ad negotia in societate civili obvenientia. Interpretaria media genuinæ interpretationis est præcipuum, ratio legis, sive de interpretatione declarativa, sive de extensiva, sive de restrictiva sermo sit. Falsa supposita ratione legis, inanis etiam necesse est ut sequatur applicatio.
- c) Confusissimam esse doctrinam de matrimonio, etiam apud

apud protestantes jam alibi docuit Dn. Præses, *de patris futurorum sponsaliorum th. I.*

d) Scilicet ubique utramque fere paginam faciunt, omnem concubitum extra matrimonium esse scortationem, concubinatum olim quidem non fuisse actum libidinosum, sed hodie esse meram scortationem, & similes. De quibus, uti hætenus passim mentem nostram aperuimus, ita tandem aliquando pudore suffundi deberent eruditi inter Protestantes, pro rationibus istis tanquam si articuli fidei essent, pugnantes, postquam ex ipsis pontificiis doctoribus cordatiores eorum imbecillitatem vel agnoscunt diserte, vel certe non obscure in sola auctoritate Ecclesiæ hic refugium quærunt. Exemplo sit Gonzalez Tellez, qui *ad cap. 6. de cohab. Cler. & mul. & ad cap. 20. de sponsal.* utrobique id agit, ut concubinatus turpitudinem doceat, & tamen *ad d. cap. 6. f. 72.* fatetur, rationem, quod nulla sit legitima conjunctio extra matrimonium, petere principium, & alteram, quod in concubinato non sit votum procreandorum liberorum, sed explendæ libidinis, niti sola confessione Augustini, qui in libris confessionum de suo concubinato ante baptismum id confiteatur, & *f. 74.* pariter fatetur, quod jure divino concubinatus sit prohibitus, sibi non tam persuaderi per auctoritates Jureconsultorum aut Canonistarum ibid. citatorum, quam propter auctoritatem concilii Basileensis, quod expresse hoc asserat, Concubinatum ad fornicationem jure divino prohibitam, pertinere &c. Pariter & *ad d. cap. 20. f. 45.* ad auctoritatem SS. Patrum & Concilii Tridentini provocat.

e) Ostendamus saltem per indicem præcipuas. 1) Non omnia apud omnes esse honesta vel turpia, & quemlibet bonum civem debere sequi mores sui populi:

hinc, quamvis apud Hebræos & Romanos concubinitus fuerit licitus & honestus, cessantibus tamen apud nos rationibus status Hebraici & Romani, posse eum apud nos etiam esse inhonestum & turpem. Conf. ad illustrationem hujus rationis ea, quæ disseruit Dn. Præses *de potest. Legisl. stat. imp. contr. jus. comm.* §. 33. seq. 2.) Concubinatum ad matrimonium relatum etsi non sit scortatio, tamen esse statum imperfectiorem matrimonio, secundum mores omnium gentium, nec apud ullas gentes dubium esse, quin sæpe vagæ libidinis studium sub concubinato pallietur. 3.) Nullam ostendi posse vel verosimilem rationem, cur in Republica Christiana iterum post abrogationem debeat introduci Concubinitus. Non favorem juvenum, cito nimis de conjunctione cum sexu foemineo cogitantium, qui v. g. in scholis vel Academiis nupturiunt, antequam ad personam patrisfamilias decore sustinendam sint apti. Non favorem adulterorum aut viduorum, eo prætextu utentium, se esse impares ad sustinenda onera matrimonii pro dignitate justæ uxoris, aut se nolle liberis prioris matrimonii novercam superinducere. Nam his apud nos hodie consultum est per matrimonium ad morganaticam, quod a concubinato Romanorum, aut eo, cujus *supra* §. 71. mentionem fecimus, saltem in eo differt, quod hic accedat benedictio sacerdotalis, & libertas dimittendi talem uxorem sit adempta. Vel etiam, si viri non sint in dignitate illustri constituti, adeoque horum intuitu non sit receptum matrimonium ad morganaticam, his tamen non difficile erit invenire uxores, quæ non desiderent sustentationem, eorum patrimonium excedentem. Adde, quod plerumque ab iis, qui libertatem repudiandi concubinam pro lubitu, tanquam favorem insignem æstimant, concubi-

cubinatus pro pallianda vaga libidine appetatur, qui adeo parum digni sunt, ut iis leges succurrant &c.

f) Nam & id inter arcana politica Papatus est referendum, quod suadeant, in casibus conscientiae vel interpretandis sacris literis, abjiciendam esse rectam rationem, & solam vel praecipuam fiduciam in autoritate Ecclesiae esse ponendam.

g) V. g. qui statuunt, concubinatum in se spectatum & citra abusum, non repugnare juri naturae. Conf., supra dicta *ad* §. 3. *lit. b.* Schilter. *manud. ad. philos. moral. cap. 4. §. 39. & cap. 6. §. 18.* Plures ex Glossatoribus, qui agnoverunt, concubinatum non repugnare juri naturae, citat. (quamvis dissentiens) Gonzalez Tellez *ad d. cap. 6. d. cohab. cleric. & mul. tom. 3. p. 74.*

h) Ita Annæus Robertus refert *rer. judic. lib. 2. cap. 14.* in Gallia 1584. judicatum esse, donationem vel omnium vel maximae partis bonorum a patre vivo filio ex concubina nato factam, valere. Idem *ibid. cap. 17.* ostendit *anno 1592.* judicatum esse, filiam ex matre genitam, quam pater justo matrimonio per benedictionem sacerdotalem non consummato sibi junxerat, sed saltem apud acta saepius testatus fuerat, quod eam pro uxore legitima habuerit, nec alia conditione cum ea rem habuerit, esse filiam legitimam. Utrobique multa immiscentur, quae hactenus a nobis deducta non parum illustrabunt.

i) Ita ipse Gonzalez Tellez *ad cap. 20. de sponsal. T. 4. f. 46.* refert, in Hispania modo concubinatum Laicorum fuisse permissum, modo prohibitum. Ita Brukner. *decis. matrim. cap. 13. n. 16.* ex Caccialupo narrat, quod in partibus orientalibus Christiani existentes inter Saracenos, cum non possint, nisi cum periculo vitae, coire cum mulieribus Saracenis, contra-

hant matrimonium cum Christianis mulieribus ibi existentibus, coram Consule Venetorum ibi existente, ita ut vir det mulieri certam dotem parvam, & ut possit illam licite retinere in illis partibus, donec ipsi placeat, & ad libitum repudiare, dummodo mulieri dicta dos remaneat. Tale matrimonium temporale nihil aliud est quam concubinatus. Ita ex communi errore Jus Justinianum notari solet ob permis- sum concubinatum, & ab ejus admiratoribus quibus- dam misere defendi, quasi non permiserit. sed tole- raverit.

- k) Ita Huberus refert *ad L. Jul. de adulteriis* §. 4. talia suspiria, querelas & obtestationes adversus magistra- tum, adulteras non nisi multa pecuniaria, non vero poena capitali punire volentem.

FINIS.

